

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

Факультет романо-германської філології

Кафедра романської філології

**МОВИ МАЙЯ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ В
СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Цим підписом
засвідчую, що подані
на захист рукопис та
електронний документ
є ідентичні 02.12.2025



студентки групи МЛІСм-1-24-1.4д
спеціальності 035 Філологія.
Мова і література (іспанська)
Грінько Ольги Віталіївни



Науковий керівник:
доктор філософії,
доцент кафедри романської
філології
Бахтіна Анна Олегівна

Допущено до захисту
Протокол засідання кафедри
романської філології
№ 10/2 від 13.11.2025 р.

Завідувач кафедри романської
філології, доктор філософії
_____ Анастасія КОПИТІНА

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена лінгвістичному та культурному аналізу репрезентації маянських мов у сучасній іспанській мові. Дослідження поєднує історичний огляд формування та диференціації маянської мовної сім'ї з вивченням характеру її контактів з іспанською мовою від початку колоніального періоду й до сьогодення. Особливу увагу приділено лексико-семантичним характеристикам маїзмів, їх мотивації, поширенню та рівню впізнаваності серед іспаномовних носіїв у маянському регіоні. Частина дослідження також зосереджується на топонімах маянського походження та їхній функції в символічній і культурній конфігурації Гватемали та півдня Мексики.

Робоча гіпотеза полягає в тому, що, незважаючи на обмежену кількість маїзмів, наявних у сучасній іспанській мові, цей лексичний шар не є випадковим. Він формує відносно цілісну семантичну систему, пов'язану з ключовими сферами маянського світу, однак залишається слабо інтегрованим у повсякденне використання іспанської мови й маловідомим для більшості носіїв через історичні, соціолінгвістичні та політичні чинники.

У дослідженні застосовано етимологічний, історико-порівняльний метод, метод корпусного аналізу та лінгвокультурної інтерпретації, а також використано результати анкетування 130 респондентів. Отримані дані підтверджують, що маянський компонент в іспанській мові відображає глибинні процеси мовного й культурного контакту, позначені як колоніальною асиметрією, так і збереженням власних ідентичних елементів народів мая.

Ключові слова: *маянські мови, іспанська мова, маїзми, етнолінгвістика, мовні контакти, топонімія.*

RESUMEN

El trabajo de fin de máster está dedicado al análisis lingüístico y cultural de la representación de las lenguas mayas en el español contemporáneo. La investigación combina una revisión histórica sobre la formación y diferenciación de la familia lingüística maya con el estudio de la naturaleza de sus contactos con el español desde el inicio del periodo colonial hasta la actualidad. Se presta especial atención a las características léxico semánticas de los mayismos, su motivación, su distribución y su grado de reconocimiento entre los hablantes de español en

la región maya. Una parte del estudio se centra asimismo en los topónimos de origen maya y en su función dentro de la configuración simbólica y cultural de Guatemala y del sur de México. La hipótesis de trabajo sostiene que, a pesar de la limitada cantidad de mayismos presentes en el español actual, este estrato léxico no es casual. Forma un sistema semántico relativamente coherente, relacionado con ámbitos clave del mundo maya, pero sigue estando poco integrado en el uso cotidiano del español y es poco conocido para la mayoría de los hablantes debido a factores históricos, sociolingüísticos y políticos.

La investigación aplica método etimológico, comparativo histórico, de análisis de corpus y de interpretación linguocultural, así como los resultados de una encuesta realizada a 130 participantes. Los datos obtenidos confirman que el componente maya en el español refleja procesos profundos de contacto lingüístico y cultural, marcados tanto por la asimetría colonial como por la persistencia de elementos identitarios propios de los pueblos mayas..

Palabras clave: *lenguas mayas, español, mayismos, lingüística cultural, contactos lingüísticos, toponimia.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I: Історичні та теоретичні передумови розвитку мов мая.....	9
1.1. Історія походження та розвитку мов мая.....	9
1.2. Теоретичні основи мов мая.....	12
1.3. Мовні контакти на території сучасної Гватемали та півдня Мексики.....	20
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ II. Лінгвокультурологічна специфіка мов мая в сучасній іспанській мові.....	33
2.1 Лексико-семантичні особливості маянських запозичень в іспанській мові.....	33
2.2. Характеристика топонімів маянського походження на території Гватемали та півдня Мексики.....	43
2.3 Культурні особливості лексики маянського походження в іспанській мові.....	50
Висновки до розділу 2.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Маянські мови належать до однієї з найбільших та найкраще описаних, але водночас соціально вразливих мовних сімей Месоамерики. Вони мають давню писемну традицію, складну внутрішню типологію, проте не мають повноцінного офіційного статусу й часто асоціюються з бідністю та маргінальністю. Так відбулося в результаті того, що іспанська мова, яка прийшла в регіон унаслідок колоніального завоювання, закріпилася як мова влади, освіти та престижу й стала головним каналом відображення й, водночас, витіснення автохтонних мовних і культурних практик.

Актуальність даного дослідження зумовлена поєднанням кількох факторів. З одного боку, контакти іспанської мови з автохтонними мовами Латинської Америки давно перебувають у полі зору лінгвістів, але увага зосереджується переважно на наuatлізмах, кечуїзмах тощо, тоді як маянський компонент в іспанській описано фрагментарно й переважно на рівні окремих словників. З іншого боку, у сучасних працях з контактної лінгвістики й постколоніальних студій дедалі частіше порушується питання про те, як домінантна мова «переписує» досвід підпорядкованих спільнот, які елементи їхніх мов і культур вона закріплює, а які відштовхує. На цьому тлі аналіз лінгвокультурологічного відтворення мов мая в сучасній іспанській мові заповнює помітну прогалину. Він поєднує структурний опис маянських лексичних одиниць в сучасній іспанській мові регіону із вивченням реальної мовної компетенції іспаномовних носіїв та врахуванням історико-політичних умов, у яких відбувається витіснення маянських елементів. Дослідження важливе не лише для історії іспанської мови та типології контактів, а й для ширшого розуміння наслідків колоніалізму, мовної політики, процесів стигматизації та символічного «переформатування» автохтонних культур. Отримані результати можуть бути корисними у дискусіях про збереження й підтримку малих та вразливих

мовних спільнот, а також можуть слугувати матеріалом для подальших досліджень у цій сфері.

Метою дослідження є комплексний опис та інтерпретація відтворення мов мая в сучасній іспанській мові регіону Мая, зокрема через аналіз маїзмів, особливостей їхнього вживання та сприйняття іспаномовними носіями, а також у зв'язку з історичними й політичними умовами, що сприяють витісненню або збереженню маянських елементів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати та описати історію походження та основні етапи розвитку маянських мов.
2. Узагальнити теоретичні підходи до вивчення мов мая та окреслити їхні основні типологічні риси.
3. Описати мовні контакти на території сучасної Гватемали та півдня Мексики, визначити історичні й соціолінгвістичні умови взаємодії мов мая та іспанської мови.
4. Виокремити й охарактеризувати основні лексико-семантичні групи майянських запозичень (маїзмів) у сучасній іспанській мові.
5. Проаналізувати структуру, мотивацію та значення топонімів майянського походження на території Гватемали та півдня Мексики.
6. На основі анкетування визначити рівень упізнаваності маїзмів серед іспаномовного населення регіону Мая.
7. Узагальнити отримані результати та окреслити роль майянського компоненту в сучасному іспаномовному вжитку.

Об'єктом дослідження виступає іспанська мова в регіонах контакту з майянськими мовами (переважно територія сучасної Гватемали та південних штатів Мексики).

Предметом дослідження є лінгвістичні прояви контактів між іспанською мовою та мовами мая: запозичена лексика (здебільшого топоніми), морфологічні структури, синтаксичні інтерференції тощо.

Матеріалом дослідження слугують:

1. Описові й історико-типологічні праці з мов мая та історії регіону, зокрема роботи Лайла Кемпбелла (*Campbell 2018, 2022*), Джудіт Аїссен, Нори Інґленд та Альберто Савали (*Aissen, England, Zavala 2017*), Мері Долан (*Dolan 2024*), а також дослідження з контактної лінгвістики й мовної політики: Йоргена Даркенна, Джозефа Салмонса, Віллема Ванденбюссе (*Darquennes, Salmons, Vandenbussche 2025*), Свена Гронемаєра (*Gronemeyer 2016*), Бернарда Кветченбаха (*Quetchenbach et al. 2023*) тощо;
2. Словникові та довідкові джерела, серед яких «Загальний словник американізмів» (*Diccionario general de americanismos*) Асоціації академій іспанської мови (*ASALE, Asociación de Academias de la Lengua Española*), словник Королівської академії іспанської мови (*Diccionario de la lengua española, RAE*), «Кіче-англійський словник» Аллена Крістенсона.
3. Емпіричні дані анкетування 130 іспаномовних респондентів (115 з Гватемали та 15 з півдня Мексики), проведеного за допомогою онлайн-форми *Google Forms*, де учасникам пропонувалося 20 лексичних одиниць мов мая із варіантами перекладу та опцією «не знаю».

Методи дослідження:

1. Етимологічний метод. Використовується для ідентифікації мовних одиниць майянського походження та уточнення їхніх шляхів потрапляння до іспанської мови й подальшого розвитку значення.
2. Порівняльно-історичний метод. Використовується для відмежування одиниць майянського походження від запозичень з інших автохтонних мов Америки, зіставлення споріднених форм і реконструкції можливих етапів контактів.

3. Корпусний метод. Використовується для аналізу функціонування відібраних одиниць у сучасному мовному вжитку (на основі словників та текстових корпусів)
4. Метод опитування. Використовується для виявлення рівня розпізнавання базової маянської лексики носіями іспанської мови регіону Мая.
5. Лінгвокультурологічний метод. Використовується для інтерпретації семантичних характеристик маїзмів та з'ясування їхнього культурного значення в іспаномовному дискурсі.

Робоча гіпотеза полягає в тому, що, попри обмежену кількість маїзмів у сучасній іспанській, цей шар не є випадковим. Він формує відносно цілісну семантичну мережу, пов'язану з ключовими для маянської картини світу сферами, але водночас залишається малознаним і слабо інтегрованим у повсякденне мовлення більшості носіїв іспанської. Часткове зникання маянського компонента з розмовної іспанської інтерпретується як наслідок тривалої колоніальної і постколоніальної нерівності, асиміляційної мовної політики та стигматизації автохтонних мов.

Апробація: виступ на науковій конференції «Нові тенденції у перекладознавстві, філології та лінгводидактиці у контексті глобалізаційних процесів» з тезами на тему «Маянсько-іспанський контакт і топонімічна стратифікація в регіоні мая».

РОЗДІЛ I: Історичні та теоретичні передумови розвитку мов Мая

1.1. Історія походження та розвитку мов Мая

Мови мая, чи маянські мови, становлять одну з найчисленніших автохтонних мовних сімей американського континенту. Їхній ареал поширення охоплює головним чином регіон Мая. Він являється одним з основних культурних регіонів Месоамерики і розташований на території південно-східної Мексики, усій території Гватемали та Белізу, а також на незначних територіях півночі Гондурасу і заходу Сальвадору. На даних територіях маянські мови зберегли значну кількість носіїв і продовжують функціонувати як важливий компонент культурної ідентичності місцевих спільнот. Винятком слугує уастекська мова, носії якої внаслідок ранньої міграції опинилися далеко на північ від маянського регіону.

Мови мая являють собою одну з найбільш структурованих та історично значущих мовних сімей доколумбової Месоамерики. Їхнє походження, розвиток та диференціація свідчать не лише про складні процеси мовної еволюції, а й про тісний взаємозв'язок між мовою, культурою та соціальною організацією народів мая. Аналіз історії цих мов дозволяє не тільки реконструювати давні культурні контакти, міграційні шляхи та еволюцію політичних структур у регіоні, а й оцінити сучасний стан мовного різноманіття та процеси мовного збереження.

Наукові дослідження свідчать про те, що мови мая походять від прамови, яку сучасні лінгвісти позначають як прамаянську (чи прото-маянську). Мовою к'іче цей термін позначається як *Nab'ee Maya' Tzij*, що в перекладі означає «давня маянська мова». Вважається, що батьківщиною цієї прамови є високогір'я Кучуматанського масиву центральної Гватемали, що приблизно відповідає території сучасного поширення мов к'анхобальської групи.

Завдяки посиленій увазі з боку дослідників, маянські мови мають добре задокументовану історію розвитку та ретельно описані структурну організацію та внутрішню типологію. Понад чотири з половиною століття тому, невдовзі після перших контактів із європейцями, було створено низку граматик, словників і текстів, що стали важливими джерелами для сучасних порівняльно-історичних і типологічних досліджень. Загальноприйнята класифікація маянської мовної сім'ї, що відображена у відповідних дослідженнях, становить базу для подальшого аналізу її історико-лінгвістичних та культурних аспектів.

Першим, хто намагався визначити звідки саме походять мови мая, був німецький дослідник та науковець Карл Саппер, який у 1912 році висунув припущення про те, що свій початок дані мови беруть з Ч'япасько-Гватемальського високогір'я. Згодом відомі маяністи Терренс Кауфман і Джон Джастесон провели детальну реконструкцію лексики протомаянської мови, встановивши понад 3000 основних лексичних одиниць. Їхні дослідження заклали фундамент для сучасних історико-лінгвістичних реконструкцій і дозволили відтворити основні принципи диференціації мовної сім'ї мая.

Маянська мовна сім'я охоплює понад 30 споріднених мов, що походять від однієї прамаянської (прото-маянської) мови. Згідно з одним із найавторитетніших спеціалістів з індіанських мов Центральної Америки Лайлом Кемпбеллом, прабадьківщина носіїв прото-маянської мови знаходилась у горах Кучуматанес, що на заході сучасної Гватемали (*Campbell, 2022*). Найменш спірною вважається класифікація, згідно з якою прамова мая, через міграції її носіїв, розпалася щонайменше на п'ять основних гілок: уастекську, юкатекську, чолано-цельтальську, велику к'анхоб'альську та східну маянську (яка об'єднує мамську й к'ічеанську підгрупи) (*Aissen, England, Zavala, 2017, p 43*) (*Campbell, 2022*).

Згідно з реконструкцією мовної диференціації, першою від прамаянської мови відокремилася та поширилася на північному сході сучасної Мексики, поза основним маянським ареалом, уастекська гілка. До уастекської гілки належить уастекська і вимерла чікомусельтекська мова. Носії уастекської мови наразі проживають далеко на півночі від основного ареалу маянських мов – переважно в східній Мексиці у частинах штатів Сан-Луїс-Потосі та Веракрус,. Вимерла у другій половині XX століття чікомусельтекська мова в свою чергу локалізувалась на кордоні найпівденнішого мексиканського штату Чіапас та Гватемали (*Campbell, 2018*).

Мови юкатекської гілки, серед яких юкатанська (юкатанська мая), лакандонська, іц'а та мопан, охоплюють класичний маянський ареал півострова Юкатан з сучасними мексиканськими штатами Юкатан, Кінтана-Роо та Кампече. Ця гілка відділилася від інших маянських мов після уастекської (*Campbell, 2018*).

Чолано-цельтальська гілка об'єднує такі мови, як чонталь, ч'ол, ч'орті, мертву ч'ольті, цельталь і цотзіль, що майже всі поширені головним чином у Чіапасі, а також сусідньому йому з півночі Табаско. Носії ч'орті проживають відособлено на кордонах Гватемали, Гондурасу та Сальвадора (*Campbell, 2018*).

Наступні гілки іноді об'єднують в одну велику гілку, так звані центральномаянські мови чи ядрову маянську групу (Core Mayan) (*Campbell, 2018*).

Велика к'анхоб'альська гілка відома такими мовами як к'анхоб'альська, акатекська, чухська та хакальтекська, разом з мочо і спорідненою туцантекською, а також чух-тохолабальською підгрупою з мовами чух і тохолабаль. Вони концентруються на мексикано-гватемальському кордоні, але переважно в Гватемалі. Чолано-цельтальська

та велика к'анхоб'альська підгрупи мали тривалий контакт між собою та сформували свій спільний культурно-мовний простір (*Campbell, 2018*).

І нарешті східна маянська гілка, вона ж к'іче-мамейська, об'єднує к'ічеанські (к'іче, какчикель, цутухіль, сакпультекська, сіпакапенська, покомам, покомчі, успантеко, к'екчі) і мамейські мови (мам, текітекська, авакатеко та ішіль). Вони поширені майже виключно на території центральних і високогірних районів Гватемали (*Campbell, 2018*). Діалектні межі між мовами к'ічеанської групи збігаються з межами доіспанських політичних утворень, засвідчених у колоніальних та етноісторичних джерелах.

Як видно, більшість сучасних маянських мов зосереджуються в межах південно-східних штатів Мексики та Гватемали. Водночас деякі з них поширюються й на територію сусідніх країн: мопан і к'екчі трапляються в Белізі, ч'орті – у прикордонних районах Гондурасу та Сальвадору, а покомам, за історичними свідченнями, раніше був поширений також на заході Сальвадору.

Регіон Мая приблизно відповідає ареалу давньої однойменної цивілізації, яка послуговувалася складною системою ієрогліфічного письма. Це оригінальне письмо було у вжитку приблизно від 300–200 рр. до н.е. аж до XVII століття н.е. і було розшифроване лише у середині XX століття, що істотно збагатило наше розуміння цивілізації Мая. Нині відомо, що саме носії чоланської підгрупи маянських мов домінували протягом так званого класичного періоду маянської цивілізації. Їхні діалекти справили значний вплив на всі автохтонні мови регіону – як маянські, так і немаянські. (*Campbell, 2018*).

1.2. Теоретичні основи мов мая

Фонетична система маянських мов доволі складна і відображає їхню довгу історію розвитку на території месоамериканського культурного

регіону. Звичайно, усі сучасні мови мая зберегли спільні риси, що вказують на походження від однієї прамаянської мови. Більшість мов мають п'ять основних голосних: /i, e, a, o, u/. У давніші періоди вони також розрізнялися за довжиною. Деякі сучасні мови зберігають це розрізнення. В інших же воно перетворилося на відмінності в якості голосних, наприклад розвиток так званих «напружених» та «ненапружених» голосних (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 175*).

У певних мовах, особливо на сході, інвентар голосних залишається великим, а на заході він навіть зменшився. Деякі мови розвинули голосні середнього ряду, які відрізняються за висотою і положенням у ротовій порожнині. Іноді довгі голосні стають тональними або створюють особливі ритмічні контрасти у словах. Довгі голосні можуть відрізнятися за тривалістю залежно від діалекту: у деяких вони лише трішки довші за короткі, а в інших – майже вдвічі довше (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 175*).

Системи консонантизму маянських мов багаті та вдосталь різноманітні. Є прості приголосні, гортанні, а також глоталізовані імплзивні або ейективні приголосні. У багатьох мовах з'явилися нові звуки через історичні зміни або адаптацію іспанських та загалом іншомовних запозичень. Деякі приголосні, які були в прамові, зникли, інші змінили своє звучання. Гортанні приголосні особливі в мовах мая. Вони час від часу функціонують як «напівголосні». Гортанна змичка може замінювати приголосний у простих коренях CVC. Вона з'являється після голосних у структурах CV?C. У мамській мові вона присутня у транзитивних і позиційних коренях. Іноколи вона переміщується після довгого голосного (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 176*).

Більшість сучасних маянських мов зберігає складну систему голосних і приголосних фонем. Деякі втратили довжину голосних, а деякі навпаки відновили її через історичні звукові зміни. У багатьох мовах з'явилися

тональні або ритмічні відмінності, а також розширені голосні для передачі значень. Глоталізовані приголосні можуть змінювати звучання залежно від позиції в слові (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 175-176*).

Сучасні мови мая мають складні фонотактичні обмеження, які часто відрізняються від прамаянського стандарту. Раніше корені були прості і являли собою здебільшого CVC або CV?C. Тепер же трапляються довгі та складні консонантні кластери. У к'ічейській і мамській можливі подвійні приголосні на початку або в кінці слів. В деяких діалектах ішіль і к'анхоб'альської мови навіть допускається сусідство голосних, що в цілому є винятковим для маянської родини (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 176*).

Наголос у маянських мовах передбачуваний, але варіюється за положенням. У деяких мовах він стабільно падає на останній склад, у інших же він фіксований на передостанньому, або падає на так званий «найважчий» склад слова. Визначення «важкості» складу включає довжину його голосного, поєднання голосного з глотальним приголосним або закритим складом. У тих мовах, де є довгі голосні, наголос часто пов'язаний саме з ними. У низці маянських мов наголос може змінюватися залежно від положення слова у фразі (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 181*).

Морфологія мов мая вирізняється головним чином своєю дієслівною системою. Дієслово є центром граматики, і саме на ньому закріплюються відомості про діяча, об'єкт та аспект дії. Існують два основних набори афіксів. Перший використовується для суб'єкта перехідного дієслова і для позначення присвійності іменників, а другий маркує суб'єкт неперехідного дієслова і об'єкт перехідного (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 201-221*).

Дієслова також несуть інформацію про граматичний аспект: завершеність, тривалість, повторюваність або звичність дії. Додавання певних суфіксів може змінювати роль учасників у реченні: пасив, антипасив, каузативні та напрямні значення. Завдяки цьому дієслова передають дуже точну інформацію про відносини між діячем і об'єктом дії. Маянська

дієслівна морфологія поєднує компактність із великою змістовою насиченістю (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 201-221*).

Іменники зазвичай набагато простіші. Вони не мають граматичного роду або обов'язкового числа. Кількість або класи об'єктів передаються числівниками, класифікаторами або самим контекстом. Присвійність позначається тими самими афіксами, що й для суб'єкта перехідного дієслова. Реляційні іменники функціонують як прийменники, вказуючи на місце, напрям або відношення між об'єктами (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 201-221*).

Синтаксис мов мая переважно дієслівно-початковий, тобто дієслово стоїть на початку речення, далі йдуть об'єкт (додаток) і діяч. Порядок слів може змінюватися для виділення теми або фокуса. Домінує ергативне узгодження, подібно до баскської чи грузинської: суб'єкт неперехідного дієслова граматично прирівнюється до об'єкта перехідного, а суб'єкт перехідного отримує окремі маркери (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 201-221*).

Деякі мови мая показують частковий перехід до номінативно-акузативної системи у певних аспектах. Підрядні та відносні речення часто формуються без сполучників. Використовуються спеціальні форми дієслів та частки для виділення фокуса або теми. Існувальні та рівняльні речення мають власні конструкції і рідко потребують дієслова «бути» (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 201-221*).

Дієслова передають граматичні відносини без зміни порядку слів. Вони включають маркери аспекту і стану, що дозволяє будувати різні семантичні відтінки. Антипасив і пасив змінюють роль учасників, роблячи усю систему достатньо гнучкою (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 201-221*).

У маянських мовах зберігається значний пласт їхньої питомої лексики, що сягає прадавнього періоду та охоплює поняття, пов'язані з родинними відносинами, кількістю, довкіллям і господарськими практиками, які були

ключовими у житті давніх спільнот носіїв мов мая. Цей шар вокабуляру підтверджується порівняльними реконструкціями, що налічують майже понад три тисячі коренів прамаянського походження. Лексика родинної тематики становить одну з найстабільніших частин маянського словникового фонду. Вона побудована навколо реляційних іменників, які зазвичай вимагають показника присвійності, оскільки значення родинного терміна залежить від точки відліку – мовця або власника речі, у відношенні до якого й визначається спорідненість.

У реконструкціях прамови мая трапляються такі корені, як **miim* із загальним значенням «мати» або «бабуся», а також **taat*, що означав «батько». Їхні форми-«нащадки» збереглися у різних сучасних мовах, наприклад у юкатецькій *miim* чи в мопанській *tat*. У південній гілці маянських мов з'явилися додаткові корені для означення батьків, такі як **naa'* для «матері» та **uuit* для «батька». До цього набору належить і термін **'ihtz'iin*, що означав молодшого брата або сестру (Kaufman, 2003, pp. 1454-1485).

У багатьох родинних термінах використовувалися спеціальні маркери статі. Так наприклад, **'ix* означав жіночу стать, а **'aj* позначав чоловічу. Подібні морфеми могли стояти або перед основою, або вплітатися в середину слова. Крім того, окремі назви мали загальний характер: наприклад, слово **tat* могло однаково позначати і «діда», і «онука». Це, в свою чергу, може вказувати на класифікаційну систему спорідненості без суворого розподілу на прямі та бокові лінії. Подібний тип організації родинної лексики можна віднайти у різних групах маянських мов, як рівнинних, так і гірських (Kaufman, 2003, pp. 1454-1485).

Маянська числова система виникла на основі двадцяткової моделі. Вона сформувалася ще на рівні прамови і дала змогу надзвичайно точно обчислювати кількості у сфері торгівлі, данинних зобов'язань та культових практик. До найдавніших реконструйованих маянських числівників

належать **juun* («один»), **ka'* («два»), **'ooh* («три»), **kaanh* («чотири»), **ho'* («п'ять»), **waqaaq* («шість»), **huuq* («сім»), **waqxaq* («вісім»), **b'elenh* («дев'ять»), **lajunh* («десять»). Далі їх поєднували в комбінації на кшталт **juun-lajunh* («одинадцять»). Число **winaq* означало «двадцять» і слугувало основою всієї системи більших чисел (Kaufman, 2003, pp. 1454-1485).

Числівники традиційно сполучалися з класифікаторами, що уточнювали форму або тип предмета, і ця риса є однією з найхарактерніших ознак лічильної системи мая від найдавніших стадій до сучасності. Так, для прикладу у юкатецькій маянській мові донині використовується класифікатор **p'éel* для позначення плоских предметів. Цікаво, що збереження класифікаторів у більшості гілок маянських мов забезпечувало можливість точних календарних обчислень, що не потребувало жодної десяткової системи (Kaufman, 2003, pp. 1454-1485).

Словниковий пласт, що описує маянське довкілля, є доволі важливим, бо саме він відображає детальне знання природних умов Месоамерики та традиційних циклів господарювання. Одним із центральних термінів був корінь **'ixim*, який означав кукурудзу. Кукурудза була основою харчування та головним елементом у системі локального землеробства. Поряд із цим існували слова на позначення посадки або вирощування, наприклад **'aw* («садити»). Також назви різних типів полів (наприклад, **ab'ix*, **k'al*). (Kaufman, 2003, pp. 1454-1485).

Слова на позначення ландшафту також мали розгалужену семантику. Корінь **tyee'* мав значення «дерево» або «деревина», а його поєднання з іншими морфемами, такими як **k'ih tyee'*, могло дати, наприклад, слово зі значенням «ліс». Був і корінь **witz*, що позначав «пагорб» або «гору», разом з **kab'*, що мав значення «земля», і **ja'* – «вода» або «річка». Усі ці лексеми описували природні місця, важливі для добування ресурсів, пересування, сезонних робіт і землеробства (Kaufman, 2003, pp. 1454-1485).

Зрозуміло, слова, пов'язані з небесними явищами, у прамаянській системі не існували окремо від традиційних міфологічних уявлень. Корінь **q'iih* позначав «сонце», а пов'язані з ним форми могли стосуватися не лише світла чи тепла, але й божеств, що уособлювали собою рух небесних тіл. Деякі терміни, на кшталт **k'uh*, означали «сакральне» або «божественне», і їх застосовували до зірок, планет або небесних явищ, від яких залежали землеробські цикли. При цьому, реконструйовані прамаянські форми не містять ознак того, що небесні об'єкти мали якусь зрозумілу системну граматичну «стать» (*Kaufman, 2003, pp. 1454-1485*).

Існування численних запозичень із сусідніх мов свідчить про давні та тривалі зв'язки з маянської сім'ї з такими автохтонними мовними групами, як шинканська, ленка, тотонаканська, отомангська, науа та міхе-соке. Розмаїття таких впливів разом із культурними паралелями насправді дає багато підстав розглядати Месоамерику як окремий мовний ареал з особливими спільними рисами (мовний союз). (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 114-116*).

Попри те, що дослідники свого часу окреслили кілька ознак, що найчастіше повторюються в мовах Месоамерики, наприклад специфічний тип означення належності, вживання відносних іменників, двадцяткова система числення та подібні способи передачі деяких значень тощо, сучасні обговорення наголошують, що ці риси швидше за все просто частіше зустрічаються в Месоамериці, ніж у сусідніх регіонах, а не є чіткою ознакою єдиної мовної системи. Такі подібності, ймовірно, можуть відображати тривалу історію взаємного культурного впливу й інтенсивних контактів між аборигенними народами, але не спільний виток мовних змін (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 114-116*).

Особливо помітним на маянські мови є слід міхе-сокеанських мов. Саме з ними пов'язують найбільший обсяг як лексичних, так і граматичних запозичень. Деякі дослідники навіть припускають, що саме спільноти давніх

міхе-сокеанців відігравали роль важливих культурних посередників у добу цивілізації ольмеків, хоча це й дискусійно. Мови мая зі свого боку, також впливали на міхе-сокеанські, і в окремих випадках важко з певністю визначити, у який бік відбувався рух мовних інновацій (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 114-116*).

Цікаво, що ми маємо дані про глибокі контакти й з мовами науа (найвідоміша з яких – ацтекська), передусім через значний корпус запозичень, що надходили в маянські мови в доколоніальну та особливо у ранньокolonіальну добу (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 114-116*). Ці контакти були значно давнішими й ширшими, ніж колись вважалося, і це видно насамперед у численних запозиченнях, що пов'язані як із торгівлею, так і з політичними відносинами. У понад десятку маянських мов з'являються форми на позначення «міста», що походять від науатльського *tenāmi-tl* зі значенням «укріплене поселення» (наприклад, к'іче *tenamit*). Подібну роль відіграють і лексеми, що стосуються предметів матеріальної культури, ритуальної данини чи щоденної взаємодії, які були перейняті в добу активних міжрегіональних контактів і відображають міграцію людей та ідей між різними частинами Месоамерики.

Особливо показовими є свідчення з маянських кодексів і монументальних написів, де науанські слова записано силабічними маянськими знаками, що підтверджує їх використання вже у Класичний період месоамериканської історії. У цих текстах трапляються назви божеств науа, запозичені терміни на позначення «шолома», «серця» чи «данини». Є навіть сполучник зі значенням «і тоді», який уживався у звичайних, не книжних висловлюваннях. Культурні впливи на народи мая, які раніше автоматично приписували контакту мая зі стародавнім містом Теотіуаканом, можливо, могли передаватися через мігрувавших носіїв науатлю, що мешкали на узбережжі Мексиканської затоки або контролювали її ключові

торговельні артерії (*Macri M. J., Looper M. G., 2003, pp. 285-297*) (*Campbell, 2003*).

1.3. Мовні контакти на території сучасної Гватемали та півдня

Мексика

Цікаво, що іспанці мали прямий контакт з мая, жили серед них та навіть інтегрувалися в їхні суспільства ще до того, як Ернан Кортес ступив на материк. Так, іспанський корабель Санта-Марія-де-ла-Барка, що 1511 року плів з Дарієна (нині Панама) до Санто-Домінго (що на острові Іспаньола/Гаїті), зазнав аварії потрапивши на риф, і затонув. Із усієї команди вижило лише близько двадцяти осіб, що кілька днів дрейфували у відкритому морі на невеликій шлюпці без вітрила й майже без весел, і лише через два тижні досягли узбережжя Юкатану, поблизу сучасного штату Кінтана-Роо. Там їх захопив місцевий халач-вінік (маянський титул володаря), який наказав принести капітана корабля та ще чотирьох чоловік у жертву, а решту полонених взяв у рабство (*De Dios González J., 2008, pp. 25-26*).

Серед цих рабів були чернець Херонімо де Агілар і солдат Гонсало Герреро. Обидва зуміли втекти до сусіднього володаря, ворога минулого халач-вініка, у якого також побували в рабстві. Агілар урешті-решт утік і пізніше приєднався до Кортеса в 1519 році, ставши одним з його перекладачів, адже в неволі оволодів юкатекською мая. Герреро ж, навпаки, асимілювався в суспільстві мая. Його передали у рабство іншому місцевому вождю, Начан Кану із Четумалю. Там він став шанованим воїном і радником правителя, досягнувши звання накома (військового командувача) і, здобувши свободу, одружився з його донькою на ім'я Сасіль Ха і мав трьох дітей з нею. Його діти, таким чином, стали одними з перших зафіксованих метисів на Американському континенті (*De Dios González J., 2008, pp. 25-26*).

Однак перший задокументований контакт між мая та іспанцями відбувся ще 30 липня 1502 року під час четвертої подорожі Христофора Колумба. Діставшись до острова Гуанаха, розташованого в затоці поблизу берегів Гондурасу, він доручив своєму братові Бартоломе обстежити острів. Під час розвідки, той помітив велике каное з двадцятью п'яти веслярами. Бартоломе взяв на бордаж судно, що виявилось торговельним маянським човном, прямуючим з Юкатану. Іспанці привласнили собі частину вантажу, а також захопили літнього капітана, щоб він виконував роль перекладача для них. Судно, однак, іспанці пропустили продовжувати подорож (*Clendinnen, 2003, pp. 3-4*). Також до материкової експедиції Кортеса іспанці ймовірно оглядали земелі мая під час експедиції Пінсона і Соліса ще у 1508–1509 роках, хоча чіткого контакту не було, як і чіткої ідентифікації поселень чи територій мая (*León Guerrero, 2022, p 66*).

У 1517 році конкістадор Франсіско Ернандес де Кордоба очолив першу офіційну іспанську експедицію на Юкатан з метою провести розвідку та захопити рабів. Біля берегу іспанці побачили велике маянське місто з пірамідами, яке вони через це вони прозвали *Gran Cairo* («Великий Каір»). Пізніше вони сконтактували з маянськими каное, обмінялися подарунками та були запрошені вглиб кучкабалу Чакан Путум. Місце, де вони зійшли, іспанці назвали мисом Каточе, бо ватажок мая говорив слова, які вони інтерпретували як *cones catoche* («конуси каточе»). Але на суші іспанці були атаковані, після чого відбилися і дісталися околиць міста, де, під час того як грабували коштовності в пірамідах, виявили декілька золотих речей. Також вони полонили двох мая, щоб ті слугували перекладачами, і повернулись до суден. Через пару тижнів запаси води закінчились і їх треба було поповнити. Вони побачили інше велике маянське місто, сучасне Кампече, яке прозвали *San Lázaro*, бо того дня був день святого Лазаря. Набиравши прісну воду біля берега, вони сконтактували з місцевими мая за допомогою знаків і були запрошені до міста. В самому місті іспанці були гостинно зустріті процесією

з містян, воїнів та жерців, які планували принести їх в жертву. Іспанці відступили з міста і через декілька днів знайшли прісну воду біля іншого великого міста – Чампотона, що в кучкабалі Чакан Путум. Іспанці намагались порозумітись знаками з мая, що наблизились до них там, але послідувала битва, що завершила експедицію де Кордоба. Мая з Чакан Путума розбили іспанців і заставили тікати назад на Кубу. Таким чином перша кампанія по завоюванню мая закінчилась смертю половини з сотні солдатів (і самого головного конкістадора Ернандеса на Кубі, через отримане поранення) через сутички з мая, внаслідок поранень від їхньої зброї і погану якість зібраної питної води. На Кубі двоє полонених мая були допитані й іспанці дізнались те, що хотіли: на Юкатані вдосталь золота (*Clendinnen, 2003, pp. 4-14*).

У 1518 році губернатор Куби Дієго Веласкес відправив нову експедицію на Юкатан під проводом свого племінника Хуана де Гріхальви, заохочений повідомленнями Ернандеса де Кордоба про наявність золота. Той, взявши одного з полонених Ернандесом мая, здійснив висадку на острові Косумель, обстежив східне узбережжя півострова Юкатан, а потім рушив на північ і захід, встановлюючи обережні контакти з мая, які здебільшого втікали або уникали спілкування. У четвер на свято Вознесіння (Господнє) експедиція відкрила велику затоку, яку вони назвали *Bahía de la Ascensión* («Затока Вознесіння»). У Кампече після невдалих спроб обміну водою іспанці обстріляли місто з гармат, а в Чемпотоні та в гирлі річки Табаско відбулися короткі сутички. Під час торгівлі з місцевими Гріхальва отримав невелику кількість золотих прикрас і вперше почув про могутню імперію ацтеків на півночі, куди його експедиція попливла одразу. Переконавшись далеко на півдні узбережжя, що чутки правдиві, і повертаючись назад до Куби, Гріхальва вирішив напасти на Чемпотон, прагнучи помсти за поразку попередньої експедиції де Кордоба, але

внаслідок бою один іспанець загинув, п'ятдесят людей було поранено, серед них і сам Гріхальва (*Clendinnen, 2003, pp. 14-16*).

Землі мая стали вважатися країною багатств серед іспанців на Кубі, тому у 1519 році був відправлений Ернан Кортес в пошуку цих самих багатств. Його люди першим дістались острова Косумель, де залишились на декілька днів. Там вони зруйнували маянські храми, а на той, що лишився, поставили хреста. Там же Кортес почув про «бородатих чоловіків» на півострові, і відправив гінців, що привели до нього Херонімо де Агілара, який почав служити йому перекладачем. Обпливши півострів з Косумеля, Кортес доплив до річки Табаско (не плутати з однойменною маянською державою), яку перейменував на честь Хуана де Гріхальви у річку Гріхальва (*Sharer, Traxler, 2006, p. 760*).

Відомою постаттю періоду завоювань Кортеса є Малінче – науа-мовна жінка, яка володіла не лише науатлем, а й певними мовами мая. Вона стала наложницею та перекладачкою Кортеса, відігравши важливу роль у його дипломатичних переговорах та військових кампаніях. У молодості Малінче потрапила в рабство до чонтальських мая і була передана іспанцям у місті Потончан – столиці маянської держави Табаско. Там вона опанувала чонтальську мову та, можливо, основи юкатекської, спілкуючись із торговцями з Юкатану. Це згодом дало їй змогу порозумітися з Херонімо де Агіларом, який міг перекласти її слова Кортесу, і допомогти іспанцям у їхньому завоюванні Ацтекської імперії (*Sharer, Traxler, 2006, pp. 758-761*).

Як можна бачити з цього історичного опису, іспано-маянський мовний контакт ще з самого початкового етапу Конкісти характеризувався виразною асиметрією, зумовленою нерівністю комунікативних ролей між носіями обох мов. Іспанці, маючи військову та політичну перевагу, нав'язували власні форми взаємодії, тоді як носії мая виконували роль перекладачів і посередників, необхідних для комунікації, виживання та самої Конкісти. Унаслідок цього формувався певний іспано-маянський комунікативний

простір, у якому іспанська мова, спершу адаптуючись до місцевих реалій, поступово, із розвитком колоніальної експансії, утверджувалася як мова політичної та соціальної домінації. Водночас у топонімічній практиці іспанців простежується адаптаційно-інтерпретативний підхід, типовий для колоніальних контекстів, коли автохтонні назви спотворювалися через неправильне розуміння місцевої лексики або замінювалися відповідно до іспанських культурних асоціацій та ідеологічних уявлень конкістадорів. Таким чином, процес підкорення території супроводжувався символічним «підкоренням простору», створенням нової іспаноцентричної топонімічної карти, у якій колонізаторська перспектива заміщувала місцеву геолінгвістичну традицію.

Ця практика продовжувалася у всі наступні періоди завоювання та протягом усього колоніального періоду, з головною відмінністю у внесенні значного науатльського компоненту до регіону Мая. Це відбувалося через залучення союзних підкорених індіанців народу науа як інтегральної сили в процесі завоювання держав регіону Мая, а також сприяло сильному подальшому впливу науа-лексики, що прийшла з інтеграційними процесами в Новій Іспанії.

Початковий шок від іспанського завоювання змінився тривалим періодом інтенсивної експлуатації корінних народів – як супротивників, так і союзників іспанців. Упродовж наступних двох століть колоніальне правління поступово встановило іспанські культурні норми серед підкорених спільнот. У межах політики *reducciones* (створення поселень для «концентрації» індіанського населення) іспанці запроваджували не лише нові моделі соціальної організації, а й нові мовні практики. У процесі утворення колоніальних поселень відбувалося активне впровадження іспанської мови як мови адміністрації, релігії та торгівлі. Це спричинило появу змішаних форм комунікації, поширення іспанських топонімів замість автохтонних і поступову лексичну адаптацію маянських мов до нових реалій

колоніального життя. Таким чином, просторово-соціальна уніфікація безпосередньо сприяла мовній конвергенції та закладенню підвалин майбутньої диглосії.

Запровадження католицизму стало головним чинником культурної трансформації, що мало виразний лінгвістичний вимір. Місіонери створювали граматики, катехізиси й словники маянськими мовами, перекладаючи релігійні тексти та впроваджуючи нові семантичні поля, пов'язані з християнськими концептами. Релігійна лексика зазнала численних семантичних зрушень і калькування, що поєднували європейські й автохтонні категорії. Водночас проникнення європейських господарських практик зумовило появу широкого шару запозичень із побутової та економічної сфер (*hacienda, molino, ganado, caña*). Колоніальні моделі праці та соціальної стратифікації посилили мовну ієрархію, у якій іспанська мова закріпилася як символ престижу, влади та доступу до освіти, тоді як маянські мови були маргіналізовані, витіснені в побутову сферу та позбавлені офіційного статусу. Саме в цей період сформувався асиметричний білінгвізм, який визначив подальшу еволюцію мовного ландшафту регіону.

Після прибуття іспанців до Месоамерики на початку XVI століття народи мая зазнали одного з наймасштабніших демографічних колапсів в історії людства. Протягом першого століття після контактів із європейцями населення регіону зменшилося щонайменше на 90%. Поширення завезених інфекцій (передусім віспи, кору, грипу, жовтої лихоманки, тифу та легеневих хвороб) призвело до того, що цілі громади зникали ще до початку воєнних дій. У деяких високогірних районах, за сучасними оцінками, загинуло від третини до половини всього населення, а в низинних областях — до дев'яти з десяти мешканців (*Thompson, J. Eric S., 1966, pp. 24-26*).

Перші великі хвилі епідемій охопили Юкатан у 1520-1530-х роках, після чого смертність продовжувала зростати внаслідок повторних спалахів

протягом усього XVI століття. До кінця сторіччя значна частина населених пунктів півострова спорожніла. У деяких громадах втрати сягали 50% навіть після початкових хвиль загибелі, а вологі та заболочені райони півострова, зокрема його північно-східна частина, майже повністю знелюдніли протягом п'ятдесяти років після завоювання (*Thompson, J. Eric S., 1966, pp. 24-26*).

Особливо показовим прикладом є провінція Екаб на північному сході Юкатану. У 1528 році в її головному місті Коніль іспанці нарахували приблизно 5000 домів і 3000 дорослих чоловіків, тоді як у 1549 році податкові реєстри фіксували лише 80 платників данини, що означає падіння населення на понад 90% за два десятиліття. Подібний масштаб спустошення зафіксовано і в Соконуско, де населення скоротилося на 90–95% (*Thompson, J. Eric S., 1966, pp. 24-26*).

У південних регіонах, зокрема в Петені та Белізі, де клімат сприяв поширенню інфекцій, ситуація була не менш драматичною. На момент падіння Нохпетена у 1697 році навколо озера Петен-Іца мешкало приблизно 60 000 мая, серед них багато біженців з інших регіонів. Уже протягом перших десяти років колоніального панування загинуло близько 88% цього населення через поєднання епідемій і воєнних дій (*Thompson, J. Eric S., 1966, pp. 24-26*).

Подібну динаміку спостерігали в Табаско, де приблизно з 30 000 мешканців після завоювання залишилося лише близько десятої частини (*Thompson, J. Eric S., 1966, pp. 24-26*).

Таким чином, упродовж перших ста років після прибуття європейців території мая від Юкатану до Гватемали, Белізу й Табаско зазнали майже повного спустошення, що докорінно змінило етнодемографічну структуру регіону й підірвало його соціальну та мовну цілісність (*Thompson, J. Eric S., 1966, pp. 24-26*). Ці масові втрати населення та руйнування місцевих адміністративних структур сприяли стабільному лінгвістичному підкоренню цих земель іспанською мовою, яка встановлювалася як нова

адміністративна мова на території колапсуючих державних і громадських одиниць.

Подальший розвиток соціально-політичних процесів у ХІХ столітті істотно позначився на мовній ситуації в регіоні. Зокрема, Кастова війна на Юкатані (1847-1901), яку вважають однією з наймасштабніших і найуспішніших індіанських революцій Латинської Америки, стала важливим чинником зміцнення мовної та етнокультурної ідентичності мая. Повстання, спричинене соціально-економічним пригніченням, втратою земель і культурною дискримінацією, призвело до тимчасової ізоляції великих маянських територій, де юкатекська мова зберегла численні архаїзми, власну топонімію та символічну функцію етнічної солідарності. Унаслідок цього війна сприяла закріпленню мовних кордонів між іспаномовними та маяномовними зонами, а також збереженню автохтонної топонімії як елемента спротиву та самоідентифікації. Таким чином, Кастова війна не лише переосмислила соціальну структуру Юкатану, а й заклала основу сучасного співіснування іспанської та маянських мов, визначивши їхнє функціональне й просторове розмежування.

Однак події ХХ століття знову поставили під загрозу існування маянських народів і їхніх мов. Під час 36-річної громадянської війни в Гватемалі (1960-1996) майже 900 000 мая були змушені покинути свої землі, ставши біженцями в Мексиці, Белізі та США, а понад 166 000 осіб були вбиті або зникли безвісти. За даними ООН, 83 % загиблих у цій війні становили представники маянських народів, а уряд Гватемали був офіційно визнаний винним у геноциді мая. Це масштабне насильство призвело не лише до фізичного знищення значної частини населення, а й до глибокого розриву між поколіннями носіїв мови, втрати традиційних форм передання знань і руйнування комунікативної безперервності.

Таким чином, від колоніальної епохи до кінця ХХ століття історія мая була безперервно позначена процесами насильства, асиміляції та опору.

Варто зазначити, що з початку Конкісти та колоніального періоду мови мая не мали жодного визнаного статусу: лише іспанська була офіційною мовою, а маянські мови цікавили владу хіба що як зручний інструмент для швидшої християнізації місцевого населення. Лише в кінці XX століття в Гватемалі мови мая почали отримувати обмежене визнання від держави, а остаточно – у 2003 році в Гватемалі та Мексиці. Їх стали викладати в школах, проте вони не здобули офіційного чи ко-офіційного статусу. У Белізі ж державна політика й досі майже ігнорує ці мови.

Іспанська мова справила значний вплив на маянські мови, і хоч основна маса запозичень припадає на лексику, простежуються зміни й на інших мовних рівнях. Більшість маянських мов перейняли велику кількість іспанських іменників, а дієслова з іспанської зазвичай уживаються в інфінітиві в конструкціях із т.з. «легкими» дієсловами на позначення дії, що утворює розщеплену предикацію. Дослідження к'ічейської мови показало, що такі інфінітиви рідко підлаштовуються під фонологічні правила маянської мови, що дозволяє припускати наявність кодування або ситуативного перемикання мовних систем, а не повного засвоєння цих форм як питомих (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 113-114*).

Дані з к'екчі демонструють, що приблизно десята частина всього вокабуляру є іспанськими запозиченнями, причому майже всі вони є іменниками. Більше того, близько п'ятої частини всіх іменників у корпусі цієї мови має іспанське походження, що підкреслює інтенсивність контактів і домінування субстантивної лексики в процесі запозичення. Попри це, з огляду на масштаб колоніального й постколоніального тиску, структурні зміни в граматиці маянських мов залишаються відносно невеликими й значною мірою недавніми, що підтверджують дані з мовного розвитку дітей та соціолінгвістичні дослідження (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 113-114*).

Цікавим є досвід сучасних носіїв юкатекської мая. На Юкатані, де юкатекську мая вважають мовою самого півострова, серед місцевого населення заведено ділити мовлення маянських носіїв на *Hach Maaya*, так звану «чисту маянську» без чужорідного впливу та запозичень, та *Xe'ek'* («салат»), тобто змішану мая-іспанську мову молодого покоління, зрозумілу більшості на півострові. Ситуація, що схожа на українські реалії з літературною українською і тим, що багато людей називають «суржиком». Але тим не менш, літературна юкатекська мая не могла не оминати багато іспанських запозичень, як наприклад *telebisyoon* («телевізор чи телебачення»), *bentiladoor* («вентилятор»), *komputadoora* («ком'ютер»). Ба більше, навіть такі іспанські запозичення як *pero* («але»), *maas* («більше»), *pwes* («що ж, добре») чи *lweego* («тоді, потім») цілком є частиною сучасної стандартної літературної юкатекської. На рівні морфології ж юкатекська мая запозичила стандартний іспанський зменшувальний суфікс *-ito* (що передає значення «маленький»), як, наприклад, в слові *chichanito* («маленький»), і навіть аугментативний іспанський суфікс *-ote*, як в *p'urux-ote* («товстенний чоловік») (Darquennes, Salmons, Vandenbussche, 2025, pp. 111-127).

Навіть у громадах, де використання іспанської мови дуже поширене й відбувається активне зміщення мовної ідентичності, вплив на синтаксис переважно обмежений. У деяких регіонах він навіть слабшає через свідому практику відокремлення маянської мовної форми від іспанської з ідеологічних міркувань, зокрема з метою опору домінантній культурі й підтримання етнічної самобутності. Попри це, низка дискурсивних часток і службових слів іспанського походження стала невід'ємною частиною маянського мовлення: такі форми, як *pero*, *porque*, *entonces*, *pues*, *o* та *у*, поширилися не тільки в юкатекській мая, а й у багатьох маянських мовах і нині становлять звичний елемент комунікації (Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 113-114).

Час від часу дослідники фіксують і більш глибокі структурні паралелі, які трактуються як кальки з іспанської. До них належать перифрастичні пасиви, нові функції дієслів руху для позначення майбутнього часу та можливе формування означених артиклів чи зміна порядку слів на «іменник + прикметник» у частині маянських мов. Хоча підтвердити такі впливи важко, оскільки подібні процеси граматикалізації також добре відомі в типології інших мов світу, а розповсюдження іспанської мови в комунікації унеможливорює використання географічних критеріїв для реконструкції шляхів поширення інновацій. Усе ж такі зміни привертають увагу як потенційні сліди тривалого контактного впливу (*Aissen, England, Zavala, 2017, pp. 113-114*).

У випадку мовної ситуації регіону Мая маянські мови виступають субстратом для іспанської мови регіону, оскільки вони були рідними для корінного населення, яке почало опановувати іспанську в процесі колонізації. Вплив маянських мов доволі помітний у сучасних варіантах іспанської в регіоні і регулярно викликає інтерес соціолінгвістів та контактних лінгвістів, всупереч (чи завдяки) відсутності монументальних праць по темі. Іспанська мова, яка встановилася як мова влади, престижу та освіти під час колоніальної експансії, слугує суперстратом в регіоні. Саме вона задає формальні та лексико-граматичні стандарти регіональних діалектів. Адстратом можна вважати сусідні автохтонні й неавтохтонні мови, що контактували з іспанською, або з маянськими мовами і, через їхнє посередництво, з регіональною іспанською. Це інші індіанські мови (наприклад, сусідні маянські або науатль) і неіндіанські мови, особливо англійська, яка йде через контакти з Белізом та північноамериканськими колоніальними структурами. Особливо цікавим є адстратний вплив науатля, принесений союзними підкореними групами народу науа в період Конкісти і колоніальної інтеграції. Науатль вніс лексичні та топонімічні елементи, які інтегрувалися у місцеві маянські практики та іспанську регіону Мая,

створюючи унікальні мовні перехрестя для сучасного мовного ландшафту цього куточка Месоамерики.

Якщо говорити про іспанську мову регіону Мая, то передусім йдеться про мексиканський і гватемальський, а в меншій мірі – про нікарагуанський і сальвадорський національні варіанти, а також про розмовну белізьку іспанську. Загалом, за винятком фонологічно відмінної юкатанської вимови, різниця між цими різновидами переважно зводиться до лексичних преференцій.

Мексиканські штати Юкатан, Кінтана-Роо та Кампечі охоплюють юкатанський діалект мексиканської іспанської, який попри те, що відомий своєю виразною самобутністю, не є соціально маргіналізованим. Табаско, а також уастекський ареал (південний схід Сан-Луїс-Потосі, північ Веракрус) належать до зони поширення прибережного (*costeño*) діалекту мексиканської іспанської. Діалект Чіпасу демонструє подібність до варіантів іспанської, уживаних у Гватемалі, Белізі, Нікарагуа та Сальвадорі, які разом із костариканським і гондураським утворюють так звану центральноамериканську іспанську (*español centroamericano*). Усі діалекти Мексики, однак, зазнають впливу так званої стандартної іспанської через політичне домінування столиці Мехіко.

Офіційною мовою Белізу, внаслідок його колоніального минулого у складі Британської імперії, є англійська. Більшість населення перебуває у стані сильної диглосії, уживаючи як белізький креол (контактну мову на англійській основі), так і белізьку іспанську як рідні. Через значний вплив англійської, Беліз не є фокусом цього дослідження. Те саме стосується і Нікарагуа та Сальвадору, але з іншої причини: мови мая в цих країнах, на жаль, майже повністю витіснені іспанською.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз у межах першого розділу дозволив ґрунтовно окреслити історичні, типологічні та соціолінгвістичні передумови, необхідні для дослідження лінгвокультурологічного відтворення мов мая в сучасній іспанській. Ми встановили, що маянські мови, які належать до однієї з найбільш структурованих і найчисленніших автохтонних сімей Месоамерики, беруть свій початок від єдиної прамаянської мови з центром виникнення у високогір'ях Кучуматанес (Гватемала). Ретельний порівняльно-історичний аналіз підтверджує їхню диференціацію на п'ять ключових гілок, а також засвідчує домінуючу роль чоланської підгрупи протягом Класичного періоду, чії діалекти справили вагомий вплив на весь регіон, зокрема на систему ієрогліфічного письма.

Під час аналізу теоретичних основ маянських мов, було виявлено їхні типологічні особливості. На фонологічному рівні виділяється багатий інвентар приголосних із наявністю глоталізованих імплзивних та ейективних фонем, а також складна система голосних, що часто розрізняються за довжиною. Морфологія ж фокусується на дієслові, яке функціонує як носій граматичних категорій аспекту, стану та учасників дії, що досягається за допомогою двох наборів афіксів. У синтаксичній площині переважає дієслівно-початковий порядок слів та ергативний тип узгодження. Лексичний фонд відзначається збереженням значного пласту питомих прамаянських коренів, які охоплюють ключові сфери життя.

Особлива увага була приділена мовному контакту. Встановлено, що маянські мови здавна перебували в тісних взаємодіях з іншими автохтонними сім'ями, такими як міхе-сокеанська та науа. Однак вирішальним для формування сучасної соціолінгвістичної ситуації став іспано-маянський контакт, що розпочався на початку XVI століття. Він одразу набув асиметричного характеру, де іспанська мова швидко закріпилася як суперстрат, у той час як мови мая стали субстратом. Колоніальна експансія, культурне придушення та катастрофічна

депопуляція, спричинена епідеміями, зумовили домінування іспанської мови в регіоні.

РОЗДІЛ II: Лінгвокультурологічна специфіка мов мая в сучасній іспанській мові.

2.1. Лексико-семантичні особливості маянських запозичень в іспанській мові

Іспанська мова Месоамерики формувалася в умовах тривалого і нерівномірного контакту з автохтонними мовами, серед яких маянські займають особливе місце через достатню кількість носіїв і безперервність двомовності на Юкатані та у Гватемалі. Саме тому маянські запозичення (маїзми, *mayismos*) не є випадковими, вони є показником стабільної мовно-культурної взаємодії.

Кількісно маянський пласт в іспанській скромніший, ніж, скажімо, науатльський або таїнський, однак його структурні риси досить виразні. Переважна більшість маїзмів – це іменники, що називають предмети та явища навколишнього середовища та традиційної культури. Дієслова і прикметники трапляються доволі рідко. Така асиметрія є типовою для контактних ситуацій, де запозичення виникають насамперед як назви нових речей і лише в окремих випадках у ролі засобу перенесення дії чи оцінки.

Серед найбільш відомих запозичень в іспанську (а через неї і в інші мови світу), що їм приписують маянське походження (а саме через маянську мову к'іче) виділяються такі слова: *sik'* (що саме по собі означає «тютюн») як корінь в слові *cigarro* (в к'іче *sik'ar* означає «курити»), *huracán* (від к'ічанського виразу *huraqan*, що означає «одна нога», тоді як *kab'raqan*, що буквально означає «дві ноги» в цій мові, позначає «землетрус»), і нарешті відоме *kakaw*, що позначає те, що ацтеки називали науатль. *chocolatl*, і дало іспанське *cacao* (Sparks, 2020, p. 304). Але, як це зазвичай буває з запозиченою півтисячоліття тому лексикою з «Нового Світу», ми не можемо

сказати з повною впевненістю, що ці загальноіспанські слова є маїзмами. Так, наприклад, Словник іспанської мови Королівської академії іспанської мови (*Real Academia Española, RAE*), признаючи *cigarro* запозиченням з маянських мов, визначає *huracán* запозиченням з індіанської карибської мови таїно (найперша мова «Нового Світу», з якою зустрілись люди Христофора Колумба), а *cacao* як запозичення з науатл. (ацтекської) *sacáhua*. Мая мали найрозвиненішу традицію мореплавання серед месоамериканських індіанців і були визнаними торговцями на континенті. Вони мали зв'язки як з народами науа сучасної центральної Мексики, так і з карибськими народами, що натякає на століття торгового контакту. Саме тому визначити остаточне джерело запозичення вже не є можливим.

Якщо ж говорити про культурні особливості лексики маянського походження в сучасній регіональній іспанській, то вони проявляються через інтеграцію ритуальних, міфологічних та соціальних концептів маянських реалій, особливо в юкатанському діалекті та гватемальській іспанській. Ці слова не лише заповнюють практичні лексичні прогалини європейської мови колоністів на теренах регіону Мая, але й переносять в неї маянську космологію і спосіб мислення. Наприклад, *cenote* (від мая. *tz'onot* – «яма, прірва») у юкатекській іспанській окрім позначення конкретних сенотів (природних печерних заглиблень) Юкатану, використовується замість стандартного ісп. *dolina* («провалля»), позначаючи будь-які великі ями; але разом з цим, слово також має міфологічне навантаження, адже у традиційній релігії мая сеноти вважаються порталами до підземного світу під назвою Шибальба (*Xibalbá*) (*Baldauf, Kaplan, 2007, p. 125*).

Запозичені маянські елементи охоплюють насамперед сфери традиційних звичаїв, землеробських практик, а також найменування місцевої флори й фауни, серед яких трапляються як прямі запозичення на кшталт *хих* («оса»), так і форми, адаптовані до іспанської звукової системи, зокрема вже відоме *cenote*. Поруч із ними функціонують і змішані одиниці,

створені шляхом поєднання як маянських, так й іспанських компонентів, наприклад *chocolomo*, утворене від маянського *choko* («гарячий») та іспанського *lomo* («поперек») для назви локального м'ясного рагу; або конструкція *hacer loch*, що в юкатанській іспанській означає «обіймати (когось)» (Stewart, 1999, p. 188).

Матеріал отриманий з Загального словника американізмів (*Diccionario general de americanismos*) також демонструє компактний, але показовий зріз маянських запозичень в іспанській. Більшість із зафіксованих одиниць є номінаціями, тісно пов'язаними з конкретним природним або культурним ландшафтом Месоамерики та Карибського басейну. Їхній семантичний профіль виявляє кілька регулярних рис: перевагу назв флори й фауни, тенденцію до полісемії та семантичного розгалуження, а також появу образно-оцінних значень у межах іспаномовної системи.

Далі наведено кілька репрезентативних лексем, що позначають елементи місцевої флори. Серед них слово *guaúa*, що походить від маянського *uaumat*. Воно подається як назва дерева сапіндових, поширеного у теплих районах південного сходу Мексики, а також як назва його їстівного плоду – круглої ягоди, з товстою шкіркою та соковитою жовто-рожевою м'якоттю, приємно солодко-кислим смаком, і з великою кісточкою всередині. Синонімічні назви в інших ареалах (*guaúo*, *tamoncillo* у Кубі, *quepera/quepero* у Пуерто Рико) свідчать про широку циркуляцію подібних найменувань, однак денотат залишається тим самим. Окремо зазначені *guaúa de bajo* («гуая низинна») і *guaúa de cerro* («гуая гірська/пагорбова») – назви двох різновидів дерев роду *Chamaedorea* в Табаско та на південному сході Мексики. У межах іспанської ці лексеми розрізняють типи рослин, важливі для регіонального харчування і господарства. Лексичну одиницю *icában* у словнику визначено як розмовне слово, що також запозичене з мая. Його використовують для позначення ароматичного чагарнику (евфорбієвого) на Юкатані. З кори цієї рослини селяни готують відвар, що

використовується як ліки від сифілісу. Таким чином, слово відтворює не лише ботанічний денотат, а й етномедичну практику. Його синоніми *xabalán* і *ekbalán* формують внутрішню мікросинонімію, характерну для традиційної системи називання рослин. Слово *jabí* (*piscidia piscipula*) позначає високе бобове дерево з дуже твердою деревиною, що не псується під водою; його використовують у кораблебудуванні та сільських спорудах. Дана назва, ймовірно, походить від маянського *haavi*. Може мати варіанти *javín*, *jabín*, *javí*. До назв дерев також відноситься слово *jujo* (*passiflora maliformis*). Воно використовується для позначення ліани/виткої рослини з великими листками, суцільними й еліптичними, дуже зеленими та блискучими (у штаті Табаско та Чіапас), а також плоду цієї рослини – ягоду еліпсоїдної форми, жовту у стиглості, розміром приблизно з велику апельсину, з товстою пружною шкіркою (до двох сантиметрів), білою м'якою губчастою м'якоттю та слизистим соком у внутрішній порожнині. Слово походить від маянського *jujub*. Лексема має і ареальну синонімію: у перешийковій зоні Веракрусу плід відомий як *sacapache*. Така подвійність назв, зафіксована словником, відбиває реальну контактну ситуацію, яка полягає в тому, що різні корінні групи могли по-різному називати одні й ті самі речі, а іспанська регіональна норма використовує обидві назви без повного витіснення. Лексема *jujo* також використовується у фразеологізмах *estar uno hecho un jujo* або *un jujo seco* – «бути як юхо» або «як сухе юхо», які у Табаско вживаються щодо старої людини зі зморшкуватою шкірою обличчя. Висихаючи, плід *jujo* зсихається й морщиться. Це класичний приклад того, як маянське запозичення стає базою для метафоричного перенесення всередині іспанської. Важливо, що перенос не випадковий, адже він ґрунтується на щоденному сенсорному досвіді місцевої спільноти. Ще одним прикладом є лексеми *lele* (від маянського *lé/lelel*) та *luu* (від маянського *luu*). Вони взаємопов'язані, бо описують ту саму реалію – рослину з роду *Bombax* (вид сейби), але через різні регіональні номінації. У

словнику це подано як система паралельних назв, і саме ця система є цінною для лексико-семантичного аналізу. *Lele* – «народна назва» у Веракрусі для рослини *jilosúchil*. У Табаско для тієї самої рослини використовується назва *tumbilé*. Далі словник зазначає інші іспанські назви в межах Мексики: *pochote* або *timbrillo*. Таким чином, *lele* виступає елементом ареальної лексичної варіативності, де іспанська співіснує з різними корінними (і, ймовірно, частково іспанськими) назвами. *Luya* подається як головна місцева назва для рослини *jilosúchil* у Табаско й Чіапасі. Слова *lele* та *luya* мають ряд синонімів: *tumbilé /tumbilí*, *chospo/chospó*, *sospo/sospó*, *amapola*, *chujté*, *chora*. Поява загальноіспанського слова *amapola* («мак») серед корінних назв показує цікавий контактний механізм, який полягає в тому, що інколи іспанська підтягує «свою» назву, не витісняючи при цьому місцевих назв. Це не хаотичний набір, а живий синонімічний вузол, де кожна назва закріплена за певним ареалом і локальною традицією. Ще одним яскравим прикладом є слово *pancil*, що походить від маянського *pantzil*. У Табаско слово означає невеличку плаваючу водну рослину, подібну до рослини *lechuga de agua (pistia)*, але з меншими листками, що дуже поширена у лагунах і болотах. У Юкатані ж *pancil* – це прибережна трава (ідентифікована як *suriana maritima*), яка росте на морських узбережжях і біля великих лагун. Дана рослина також виступає протиотрутою або ліками від укусів риби, лікує виразки й рани, опіки рота й язика та *incordios* (локальна назва певних недуг). У класичному колоніальному словнику *Diccionario de Motul*: *pancil* – невеличке прибережне дерево, кору й коріння якого варять і промивають ним старі рани. Отже, дане слово втримує одразу ботанічне та лікувально-практичне значення. Лексема *pichijá* етимологізується від маянського *pishaj* «покривати/ховати» і *ja* «вода». Уже тут семантика натякає на водну природу денотата. У східному Табаско (регіон *Los Ríos*) так називають *hoja de sol* («лист сонця»), прекрасну *ninácea* («водяна лілія») в лагунах, подібну до *victoria regia* (гігантської водяної

лілії). Друге значення слова *pichijá* – плід у вигляді келиха для шампанського, поверхня якого вкрита багатьма отворами, а в кожному отворі міститься кругле їстівне насіння.

Серед запозиченої до регіональної іспанської лексики маянського походження також можна виділити іменники та прикметники, що пов'язані з локальним землеробством і харчовими практиками. Так, наприклад, слово *bakal* використовують для позначення внутрішньої частини кукурудзяного качана (будь-де у Мексиці цю частину качана зазвичай називають *holote*). Слово *balché* позначає особливий алкогольний напій з води та меду, який отримують шляхом ферментації з корою місцевого дерева. Це слово не має усталеного іспанського відповідника, тому і використовується без змін. Лексема *pibil* в юкатекській мая означає «зроблений у пібі». Піб (мая. *pib*) позначає спеціальну яму для приготування їжі, від маянського дієслова *pib* («запикати/смажити під землею»), йдеться про доколумбову кулінарну техніку мая. Слово *pibil* міститься в назвах таких традиційних Юкатанських страв як *cochinita pibil* (мая. *píibi 'k'éek'en*) і *pibil pollo* (також *pollo pibil* чи *pibipollo*); *pok chuk*, що означає «смажений на вугіллі» (Baldauf, Kaplan, 2007, p. 125) (Darquennes, Salmons, Vandenbussche, 2025, pp. 111-127). В загальному словнику американізмів (*Diccionario general de americanismos*) також згадується дана лексема та її синоніми *micbipollo* та *mucbipollo*. *Micbipollo* утворене від маянського *mucbil* («похований/закопаний») і іспанського *pollo* («курка»). Отже, семантика назви прозора: це курка запечена в спеціальній ямі для приготування їжі. Це типова регіональна страва, традиційно вживана в *Día de Muertos* («День мертвих»). Окрім цього в словнику згадується слово *penchique* від маянського *pet* («товста/жирна річ») і *chiuc* («вугілля/жар»). Семантичним ядром лексеми є масивність і спосіб приготування. Словник визначає її як товстий кукурудзяний хліб або дуже товсту й велику тортилью, зазвичай приправлену кокосом, квасолею та *chicharrones* (смажені шкварки/свинячі шкірки) тощо. Дана страва дуже

поширена серед сільського населення південного сходу Мексики. Також згадується лексема *leque*, що походить від маянського *lec*. У словнику подано дуже багату семантичну структуру. Перший рівень (ботанічний): у Табаско й Чіапасі так називають різновид рослини *guaje* (*lagenaria*), що дає великі майже кулясті плоди. Другий рівень значення являє собою власне культурний артефакт: *leque* як велика напівсферична посудина, зроблена з дерев'янистої оболонки плоду. Словник подає детальний опис ужитку: у *leque* складальниця тортильяс – *torteadora* (жінка/людина, що пече й складає тортильї) тримає гарячі коржі після зняття з *comal* (посудина для випікання); інший *leque* використовує у якості посудини для змочування, щоб набирати воду пальцями й зволожувати руки під час приготування тіста. Третє значення повертає нас до біологічної основи, де *leque* це плід цього різновиду лагенарії. Таким чином, модель «рослина – плід – виріб» об'єднана однією назвою, є типовим способом номінування через функційний ланцюг. Дане слово також можна зустріти у фразеологізмі *cara de leque*, що означає «обличчя як леке» і використовується для характеристики людини (переважно чоловіка) з дуже великим, гладким, «плоским» обличчям.

Серед зоонімів та назв істот, пов'язаних з місцевою фауною можна виділити таку лексему як *jaiba*, що ймовірно походить від маянського *xaické* та *ixbab*. Слово подається як назва прісноводного ракоподібного, подібного до морського краба. Уточнюється, що так можуть називати кілька різних раків певних родів. Далі наведено фразеологізм *ser una jaiba* – «бути «хайбою», що означає бути хитрим, спритним, крутієм. Слово *jueche* також має маянське походження і походить від слів *juech* або *huech*. Йдеться про регіональну назву броненосця у Табаско та на південному сході Мексики. Ще одним зоонімом та фітонімом згаданим у словнику є лексема *mulito*, *-ta*, що ймовірно походить від маянського *mulut* або *mulit* («збиратися в купу»). Перше значення суто зоонімне: у Табаско це «народна назва» для *guajolote*

(«індик»), що пояснюється звичкою індіків битися гуртом. Як пояснює словник, іменування пов'язують із місцевим чонтальським діалектом, де індіка називають *muli*. Друге значення є фітонімним. *Mulito* позначає певну складноцвіту рослину, яка в інших регіонах Мексики відома як *aceitilla*. Слово *tuciuu* походить від маянського *tuciu* («горлиця»). Йдеться про вид горлиці, який дуже поширений на південному сході Юкатанського півострова. Далі наведено інші місцеві назви: *purbuca*, *purgüis*, *tortolita*. Тут знову бачимо типову для маянізмів річ, коли слово входить у широку ареальну синонімію. Слово *pizote* за словником є словом не маянського, а науатльського походження, однак у словнику зафіксовано важливий маянський компонент. Денотат – *tejón manadero* (місцева назва носухи), невеликий хижак *nasua nasica*. В Мексиці і Центральній Америці цю тварину здебільшого називають *coati* / *cuati*. У півострівній зоні південного сходу Мексики її називають *chico*, і словник прямо вказує, що воно походить від маянського *chiic*. В даній ситуації можна побачити типовий результат контакту, коли маянський зоонім співіснує з науатльським і загальноіспанським, не витісняючи їх, а формуючи локальну систему номінацій. Лексема *quitan* (від мая. *quiatn*) у словнику прямо визначена як *mayismo* («маїзм»), тобто слово маянського походження, що функціонує в іспанській як елемент автохтонного лексичного шару. Ця назва використовується для позначення лісової (дикої) свині або кабана. Іспанська зберігає маянську номінацію не для стилістичної екзотики, а тому, що в реальному контакті з фауною Месоамерики місцева назва є найбільш уживаною й зручною для повсякденного розрізнення виду.

До повсякденної лексики належать слова, що позначають необхідні щодня поняття, зокрема родинна лексика, як-от *chich* (також *chichi* чи *chiich*) яким передається значення стандартного іспанського *abuela* («бабуся»), чи *ne'* («дитина»). Також кольори та інші якісні прикметники, наприклад, *box*, замість іспанського *negro* («чорний»); чи *chan*, що часто говорять замість

іспанського *pequeño* («маленький»); також інколи лексика, що стосується частин тіла, як-от *tuch* замість іспанського *ombligo* («пупок») тощо (Baldauf, Kaplan, 2007, p. 125) (Darquennes, Salmons, Vandenbussche, 2025, pp. 111-127).

Цікавим прикладом, який зустрічається Загальному словнику американізмів (*Diccionario general de americanismos*) є лексема *jagüey* (від маянського *ja-uai*, де *ja* – «вода», *uai* – «тут»), для якої словник подає кілька семантичних реалізацій. *Jagüey* може позначати штучний водний резервуар у ґрунті або тимчасове водосховище на полі. У Кубі, Пуерто Рико й Венесуелі *jagüey* означає паразитичне дерево-фікус, відоме також як *matapalo* («дерево-душитель»). Також *jagüey* може позначати великого кусючого комара у прибережних районах Куби. Додатково в словнику зазначено варіанти *jaguaü, jagüel, jabuey, jahuel*, що збігається з типовою для маїзмів варіативністю та їхньою гнучкою ареальною адаптацією.

В словнику зустрічається таке слово як *güiqui*, що позначає тую або «дерево життя» і відноситься родини хвойних. Етимологія виводиться з маянських компонентів зі значеннями *kui* («свята річ») та *kish* («смола»). Тут помітна культурна мотивація, адже у самій структурі назви закладено сакралізоване сприйняття рослини. Переходячи до іспанської, слово переносить не лише ботанічне значення, а й оцінний, культурно маркований відтінок. Ще однією лексемою, що має культурну семантику є *taquesche* – назва комахи, що поширена в східному Табаско. Однак головний семантичний акцент зроблено не на біології, а на культурній практиці. Цю комаху селяни підвішують дітям на ланцюжку як амулет проти хвороб. Таким чином, *taquesche*, що походить від маянського *taquesch*, є прикладом запозичення, де денотативне значення прямо зрощене з магіко-обрядовою функцією. У системі іспанської це створює особливий статус лексеми, адже вона входить як культурно маркований етнографізм, який не має повного іспанського відповідника.

Цікавим є феномен запозичення маянських дієслів, зокрема дієслів юкатекської мая в юкатанську іспанську. В академічній літературі прийнято приділяти увагу запозиченням типу «*hacer* + маянське дієслово». Окрім іспанської Юкатана, цей різновид контактного запозичення також спостерігається в белізській іспанській та іспанській США. Прикладами такого іспансько-маянського синкретизму, що поширені як серед білінгвів, так й іспанськомовних монолінгвів, зазвичай слугують *hacer loch* («обіймати»), *hacer jich* («затягувати»), *hacer chop* («ранити вістрям око»), *hacer chuk* («занурювати»), *hacer puch* («розбивати»), *hacer yach* («розчиняти») тощо. Але дієслова мая не обов'язково можуть запозичуватися як вирази у зв'язці з дієсловом *hacer*. Деякі маянські дієслівні корені запозичуються з додаванням іспанських дієслівних закінчень, як-от *huixar* (чи *uixar*; корінь – *uix* чи *wiix* («сеча») в юкатекській мая), що означає сечовипускання, чи *anolar* (від *nool* – «смоктати»), що означає те ж саме, що й маянське слово. Звісно, маянські запозичені дієслова не обов'язково повинні бути вульгарними, про що свідчать слова на кшталт *chechonear* («плакати») чи, наприклад, *pok'olear* («заразитися») (від *pok'ol* – «комаха») (Darquennes, Salmons, Vandenbussche, 2025, pp. 111-127) (*Asociación de Academias de la Lengua Española, Diccionario de americanismos*).

Помітний вплив маянської мови справили і на сферу вигуків, уживаних носіями іспанської на Юкатані, де трапляється, наприклад, емоційний вигук *jway!*, який відповідає стандартному іспанському *¡ay!*, а також підсилювальна форма *chuch*, що використовується в репліках на зразок *¡Chuch, qué linda estás!* і виконує роль смислового та емоційного акценту. Крім того, маянський лінгвістичний вплив спричинив низку семантичних модифікацій у юкатанському різновиді іспанської, що добре ілюструє дієслово *acotar*, яке в загальноіспанській традиції означає «позначати межі території» або «обгороджувати», тоді як під впливом маянського *kotah*

(«будувати стіни») воно набуло спеціалізованого значення «обгороджувати стіною або живоплотом» у місцевому мовленні (*Stewart, 1999, p. 188*).

Узагальнення проведеного аналізу показує, що маянський компонент у лексиці іспанської мови Месоамерики являється відносно цілісним і структурно впорядкованим пластом, який відбиває тривалий, асиметричний, але стійкий контакт двох мовних традицій. Попри кількісну обмеженість порівняно з науатльськими чи таїнськими запозиченнями, маїзми демонструють виразну семантичну «щільність», тобто тісну прив'язаність до конкретних реалій природного й культурного середовища Месоамерики. Невизначеність етимології окремих загальноіспанських слів лише підкреслює реальну складність історичної контактної ситуації, де маянські, науатльські, карибські та інші автохтонні традиції перебували у взаємодії протягом століть.

2.2. Характеристика топонімів маянського походження на території Гватемали та півдня Мексики.

Топонімія є найбільшим і найстабільнішим шаром маянського лексичного спадку в іспанській мові регіону. Саме тому вона становить особливо зручний матеріал для лінгвокультурологічного аналізу. На відміну від загальної лексики, що піддається швидшим змінам, топоніми мають здатність зберігати давні мовні моделі. Їхня висока концентрація на території Гватемали та півдня Мексики, а також прозорі морфологічні структури багатьох назв дозволяють простежити взаємодію іспанської та маянських традицій найменування. Саме тому системний опис топонімів маянського походження відкриває можливість зчитати культурно значущі мотиви найменування та показати, яким чином автохтонні форми лексем закріпилися в сучасній іспанській мові регіону.

Більшість топонімів Юкатану справді мають автохтонне маянське походження, і саме вони формують базовий картографічний шар регіону.

Назви на кшталт *Uxmal* («Ушмаль»), *Balamkú* («Баламку»), *Tikal* («Тікаль») чи *Bonampak* («Бонампак») не лише позначають археологічні комплекси, а й фіксують давні моделі просторової організації та семантичні схеми, що властиві носіям класичних і сучасних маянських мов. Їхня структурна будова, як правило, прозора для лінгвістичного аналізу. У багатьох випадках топонім зберігає мотивуючий компонент, пов'язаний із характеристикою місцевості, сакральною функцією простору або присутністю певного природного об'єкта. Саме тому такі назви є цінним матеріалом для реконструкції історичної топонімії півострова (*Baldauf, Kaplan, 2007, p. 125*). Так, наприклад, назва *Uxmal* («Ушмаль») традиційно виводиться з юкатекської мая як «тричі збудоване», що добре корелює з археологічними даними про кілька послідовних будівельних фаз міста та нашарування архітектурних стилів. У цьому разі топонім виконує майже хронікальну функцію, фіксуючи у самій назві факт багаторазової реконструкції. Топонім *Tikal* («Тікаль») інтерпретується як похідний від форми *ti ak'al / ti kaal* в одній із маянських мов, у значенні «біля водойми» (альтернативно пропонується тлумачення «місце голосів»). Обидві інтерпретації співвідносяться з реальними характеристиками ландшафту, оскільки місто оточене природними западинами, штучними резервуарами й густою тропічною рослинністю, де вода й акустика (ехо) відіграють ключову роль у сприйнятті простору. Топонім у цьому разі кодує спосіб картографування території через доступ до водних ресурсів і слухове відчуття місцевості (*Quetchenbach, Fiedorczuk, Newell, Tierney, 2023, p. 63*). *Balamkú* («Баламку») розкладається на *balam* «ягуар» і *kú* «храм, божество» в юкатекській мая, що дає інтерпретацію «храм ягуара» або «оселя священного ягуара». Назва безпосередньо пов'язана з іконографією пам'ятки. У головній споруді виявлено унікальний фриз із зображеннями ягуара, який і став мотивувальною основою сучасної топонімічної форми. Тут бачимо класичну ситуацію, коли топонім виникає з виразної візуальної домінанти

простору й водночас маркує центральний культовий символ локальної спільноти. *Wopampak* («Бонампак») у сучасній маянській традиції перекладається як «розписані стіни» або «пофарбовані стіни». Назва безпосередньо відсилає до головної визначної риси комплексу – унікальних фресок у «Храмі розписів», що покривають внутрішні стіни й відтворюють сцени придворних церемоній та воєнних ритуалів. Таким чином, топонім фокусує увагу не на географічній особливості місцевості, а на її візуально-мистецькому й наративному потенціалі (*Dolan, 2024, p.192*).

Вартим уваги є написання деяких топонімів через літеру «*k*», що дуже винятково для стандартної орфографії іспанської мови, тоді як в сучасних маянських мовах вона використовується вдосталь (*Baldauf, Kaplan, 2007, p. 125*). Тим часом, офіційне написання багатьох іспанізованих маянських назв, особливо від часів ранньої колонізації, заміняє її на літеру «*c*»: *Yucatán*, *Campeche* (мая. *Kaampech*), *Cancún* (мая. *Kaan Kun*), *Bacalar* (мая. *Bakhalal*), *Cozumel* (мая. *Kuutsmil*). Зрозуміло, що цілком іспанські назви її не містять: *Quintana Roo*, *Constitución*, *Carmen* (*Ciudad del Carmen*), *Candelaria* тощо.

Питома маянська топонімія загалом має зрозумілу та впізнавану мовну структуру. Зокрема лінгвіст Свен Гронемаєр з Університета Ла Троба у Мельбурні, Австралія, який пропонує класифікацію топонімів знайдених у літературі мая класичного періоду, підсумовує, що місцеві назви регіону Мая формуються або як назви природних об'єктів (гір, водойм, лісів), або як позначення штучних, культурних та політичних утворень, таких як поселення, частини міст чи політичні одиниці. Існують, звичайно, також міфологічні топоніми, що пов'язані з традиційними уявленнями про місця походження та загальну космологію.

Основою більшості маянських топонімів є лексичний корінь, що передає певну ознаку ландшафту. Наприклад, *witz* («гора, пагорб») або *ha'* («вода»). Прикладом може слугувати назва давнього юкатекського міста Шельха (юкатек. *Xel Há*), яка складається з двох коренів: *xel* («джерело») і

há' («вода»). Також він впізнається у назвах *Pusilhá*, *Yaxhá*, де він також позначає безпосередню присутність водойми або ж водно-болотного середовища, що було визначальним чинником розміщення поселень. У класичній писемності мая часто вживаються числівники в поєднанні з класифікаторами, а також іменники-класифікатори типу *na* («будинок»), *pan* («поверхня») чи той самий корінь *witz*, які можуть виступати коренями складних топонімів. Корінь *witz* («пагорб, височина») зафіксований, зокрема, у топонімі *Hix Witz*, який дослівно можна відтворити як «пагорб ягуара». Нині ця форма пов'язана з археологічними комплексами *Pajamal* та *Zapote Bobal*. Подібні лексеми демонструють тісний зв'язок між топонімом і домінантною ознакою ландшафту.

Справді, важливим показником маянськості топоніма є його афікс. Так найпоширенішим суфіксом є атрибутивно-локативний *-l*, тобто голосний плюс *-l*. Він часто зустрічається у сучасних місцевих назвах та у класичних текстах і сигналізує локативне або означувальне значення. Його бачимо у назвах великих міст та археологічних центрів: *Uxmal*, *Holmul*, *Seibal*, *Bejucal*, *Tintal*. Суфікс трапляється і в топонімії дрібніших поселень, як-от *Akumal*, *Pamul*, *Ucanal*, а також у номінаціях природних зон: *Kinal*, *Baúl*, *Chal*. У всіх цих випадках *-l* використовується для завершення назви, що перетворює корінь на локативний іменник. У деяких топонімах бачимо суфікс *-ul*, який також є номіналізатором. Він зафіксований у назвах археологічних центрів *Uxul*, *Calakmul*, *Holmul*, а також у варіативних формах типу *Kantunul/Kantunil*. Наявність цього суфікса важлива тим, що він охоплює як класичні, так і сучасні топоніми. У сучасних маянських мовах, зокрема юкатецькій, у топонімії присутні морфемні елементи, яким відповідають давні класичні моделі. Наприклад, у юкатецькій зафіксовані іменникові суфікси *-il* та рідкісний префікс *(i)x-*. Суфікс *-il* активно представлений у таких назвах як *Xpuhil*, *Sayil*. До цього ж ряду належать і такі топоніми, як *Cozumel* (*Kùutsmil*), *Chunchucmil*, *Kantunil*. Префікс *(i)x-* у

гватемальських класичних містах зберігається у формах *Ixkun*, *Ixlu*, *Ixtonton*, *Ixtutz*, а його присутність у структурі *Iximché* підтверджує спадкоємність локативної моделі навіть за наявності морфемного варіанта *-che'*.

Чимало маянських топонімів на позначення поселень (ойконіми) з давніх часів називались на честь природних особливостей навколо місця. Такі власні назви часто містять слова на кшталт *te'* («дерево») або мн. *te'el* («ліс») (*Gronemeyer, 2016, p. 88-92*).

Маянські ороніми (топоніми, що позначають назви форм рельєфу) ми знаходимо ще в класичній маянській епіграфіці. Само собою, вони часто містять вже відомий нам корінь *witz* («гора/пагорб») або *tun* («камінь/скеля»). Як і на європейському континенті, маянці часто виділяли певні топографічні особливості ландшафту для позначення ними поселення або окремої будівлі чи інших штучних об'єктів. Але в більшості таких випадків ми, нажаль не можемо прослідити більш глибоку етимологію, та й взагалі таке називання не було завжди послідовним і потребує ретельного дослідження (*Gronemeyer, 2016, p. 88-92*).

Гідроніми регіону Мая часто зберігаються в своїх питомих давніх формах. Наприклад, озеро Яхш(х)а (*Yaxha* – «блакитно-зелена вода») біля однойменного стародавнього маянського міста в регіоні Петен (що в сучасній Гватемалі), чи Коба (*Coba*) біля однойменного стародавнього юкатанського міста. Корінь *(h)a'* («вода») само собою тут дуже важливий, але також поширений і корінь *nahb* («озеро»), тоді як вираз *k'ahk' nahb* («вогняне озеро») позначав «океан» (*Gronemeyer, 2016, p. 88-92*).

Через те, що астроніми мая беруть свій початок ще з найдавніших часів маянської цивілізації, вони не так пов'язані з топонічною функцією, як з тим, що більше розуміються як певні «місця сили та пам'яті» і часто пов'язані з надприродними феноменами та богами. Серед найвживаніших астронімів маємо *k'in* («сонце») та *uh* («місяць»). Як і у випадку багатьох

європейських мов, *chak ek'* («велика/червона зірка»), позначало ранкову зорю, тобто Венеру (Gronemeyer, 2016, p. 88-92).

Далі ми обмежимося аналізом топонімів ареалу поширення юкатанського діалекту іспанської в Мексиці (штати Юкатан, Кінтана-Роо і Кампече) та гватемальського варіанта іспанської. Ці території становлять близько 80% регіону Мая, хоча не охоплюють усю область поширення маянських мов, зокрема уастекська (не плутати з ацтекською) зона сюди не входить. Для прикладу ми розглянули низку топонімів, що охоплюють територію сучасної Гватемали та зазначених мексиканських штатів. Хоча й більшість топонімів, особливо сіл маленьких міст й історичних поселень зазвичай мають маянське походження, що само собою зрозуміло, етимологічний аналіз покаже, що найважливіші офіційні географічні назви цього ареалу все таки часто маянського походження не мають.

Guatemala. Назва країни та її столиці (*Ciudad de Guatemala*) виводиться від науатльського *Cuauhtēmallān* («місце багатьох дерев» чи «лісові угіддя»), ймовірно, похідного від самоназви народу кіче (*K'iche'* «багато дерев»). Цей термін уживали ацтеки для позначення маянського міста Ішимче. Тому назва *Guatemala* не відноситься до маїзмів, а є запозиченням з мови науатль.

Mixco. Назва другого за кількістю населення міста в Гватемалі також не має маянського походження. Вона походить із науатля (*mistli / mis* – «пума» + *-co* – локативний суфікс «місце»).

Villa Nueva. Третє за кількістю населення місто Гватемали має назву іспанського походження й, відповідно, не належить до маїзмів.

San Juan Sacatepéquez. Назва четвертого за населенням міста Гватемали є поєднанням іспанського антропоніма *San Juan* та топоніма ацтекського походження *Sacatepéquez*.

Cobán. Наступне місто після *San Juan Sacatepéquez* за кількістю населення. Це топонім маянського походження. Він походить із мови кекчі і є прикладом автентичного маїзму в урбаністичній топонімії Гватемали.

Quetzaltenango. Офіційна назва значного міського центру Гватемали походить із науатля й означає «місце кетсалья». Разом з тим місцеві жителі часто користуються маянською назвою з мови кіче – *Xelajú* або скорочено *Xela* («під десятима горами»), яка й нині функціонує як неофіційний топонім.

Jalapa. Походження з мови науатль. Ацтекською означає «річковий пісок».

Escuintla. Буквосполучення «*tl*» в назві восьмого за величиною міста Гватемали вже видає ацтекське походження. Справді, назва походить від науатль. *Itzcuintlán*, де *itzcuintli* означає «собака», а *tlán* – «біля», а отже «місце собак». Як і багато інших міст, воно було завойоване армією конкістадора Педро де Альварадо, з його союзними тлашкальтекськими (науа) військами.

Villa Canales. Іспанська назва.

Xumiana. З ацтекської «річка квітів». Не маїзм.

Quintana Roo. Назва цього штату походить від імені мексиканського політика Андреса Кінтани Роо, отже, не належить до маїзмів.

Yucatán. Походження цієї назви найчастіше пояснюється через науатль (*yo(?)ka* («багатство») і *-tla-n* («місце»). Таким чином, топонім *Yucatán* також не є маїзмом.

Campeche. Ця назва є іспанізованою формою маянського топоніма, що походить від назви кучкабала (вождівства/королівства) Кан Печ, утвореного від юкатекських слів *kaan* («змія») та *peesh* («кліщ»). У цьому випадку ми маємо назву з автентичним маянським походженням, адаптованим до іспанської фонетики й орфографії.

Chetumal та *Cancún*. Столиця та найбільше місто відповідно штату Кінтана-Роо. Обидва топоніми походять із маянських мов і належать до автентичних маїзмів.

Mérida. Офіційна назва столиці й найбільшого міста штату Юкатан була надана на честь іспанського міста. Проте серед маянського населення зберігається доколоніальна назва *T'ho/Jo'*, яка функціонує паралельно в усній традиції.

Campeche (місто). Столиця та найбільше місто штату Кампече широко відоме як *Campeche* (іспанізована назва від юкатекського *Ahk'in Pech*), але офіційна назва відповідно до конституції штату звучить як *San Francisco de Campeche*, на честь іспанського конкістадора Франсіско де Монтехо.

Як можемо побачити навіть із цього короткого списку, на території ареалу народів мая найзначніші офіційні хороніми та ойконіми сучасності мають тенденцію бути не маянського, а іспанізованого ацтекського (науатль) чи безпосередньо іспанського походження. Це пов'язано з іспанським колоніалізмом і тим, що науатль після завоювання часто виконував роль мови-посередника. Так наприклад, значна частина війська конкістадора Педро де Альварадо, що завоював територію сучасної Гватемали, складалася з тлашкальтеків (що є частиною народу науа) (*Aissen, England, Zavala, 2017, p. 144*). Разом із тим народи мая зберегли пам'ять про питомі назви своїх міст, які й досі часто функціонують як неофіційні поряд з офіційними.

2.3. Культурні особливості лексики маянського походження в іспанській мові.

Для дослідження впливу маянських мов на сучасну іспанську мову на території Гватемали та півдня Мексики (саме на цих територіях найбільше маянського населення) в ході виконання магістерської роботи було

проведено опитування іспаномовного населення на цих територіях. Для анкети було відібрано 20 лексичних одиниць з різних семантичних полів, половина з яких являє собою частину базової лексики маянських мов, інша половина – загальновідомі маянські запозичення в регіональні варіанти іспанської мови, що інколи передаються стандартною іспанською орфографією, а інколи орфографією подібною до орфографій сучасних маянських мов. Дана лексика була знайдена та відібрана за допомогою таких словників: «*Diccionario de americanismos*» Асоціації академій іспанської мови (ASALE, *Asociación de Academias de la Lengua Española*), «Кіче-англійський словник» Аллена Крістенсона, словник Королівської академії іспанської мови RAE (*Real Academia Española*). Було прийнято рішення підібрати частину маянських слів, невідомих з загальної академічної та популярної літератури, для кращої оцінки ступеня впізнаваності базової маянської лексики серед молодих носіїв регіональної іспанської. Серед цих слів слово *oj*, що в перекладі на іспанську означає особовий займенник *nosotros* («ми»). Слово *balam*, що в перекладі на іспанську звучить як *jaguar* («ягуар»). Топонім *Xelajú*, що є неофіційною назвою другого по величині міста в Гватемалі – Кесальтенанго. Його також інколи називають *Xela*. Назва є доволі поширеною серед місцевого населення. Слово *tup*, що в перекладі на іспанську означає *hijo menor* «молодший син». Слово *pib*, що може позначати традиційну майянську піч, яку роблять у вигляді заглиблення у землі, або процес приготування їжі в ній (ісп. *asar bajo la tierra*). Слово *pot*, що в перекладі на іспанську звучить як *incienso*, українською можна перекласти як «ладан/кадило». Слово *balché*, що означає традиційний майянський алкогольний напій, поширений серед народів Юкатану. Його готують із кори дерева *balché* (*lonchocarpus violaceus*), замоченої у воді з медом і збродженої природним способом. У давніх мая він мав ритуальне та сакральне значення, використовувався у релігійних церемоніях, обрядах та святкуваннях. У колоніальний період іспанці намагалися заборонити *balché*,

але традиція збереглася. Були використані такі слова як *tolok*, що в перекладі на іспанську *basilisco/lagarto*, українською – «василіск/ящірка», *ixchoco* – «niño/дитина», *jun* – «uno/один», *tzelebal* – «respuesta/відповідь», *chabal* – «habla/мова», *plo* – «mar/море», *xtu'x* – «gallina/курка», *ochoch* – «casa/будинок, дім», *k'ij* – «sol/сонце», *poj* – «montaña/гора». Слово *lotolik*, що означає людину, яка погано розмовляє (ісп. *una persona que nohabla bien*). Слово *winak*, що означає людину, чоловіка або людську істоту (ісп. *una persona, hombre o un ser humano*).

Більшість респондентів для анкетування було знайдено через онлайн платформи для вивчення мов *Tandem* та *Italki*, а також через студентські чати Месоамериканського університету Гватемали (*Universidad Mesoamericana de Guatemala*). Додатковий пошук здійснювався у соціальних мережах *Instagram*, *Facebook* і *TikTok*, проте цей спосіб не дав суттєвих результатів. Всього до анкетування було залучено 130 респондентів, з яких 115 з Гватемали та 15 з півдня Мексики.

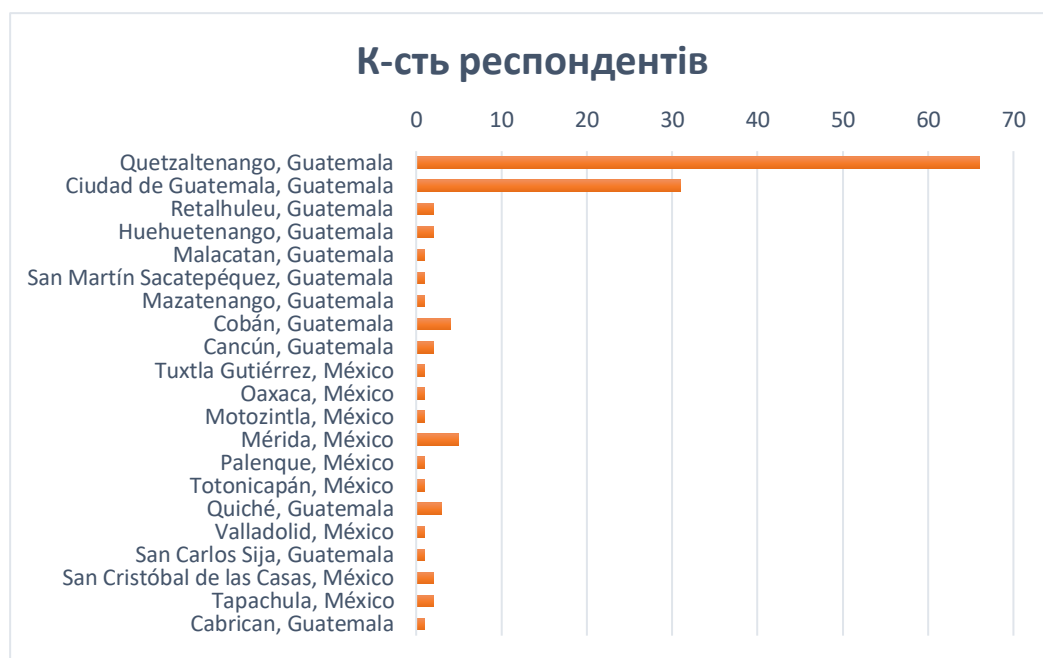


Графік 2.1

Респонденти, залучені до анкетування, представляли різні міста Гватемали та південних регіонів Мексики. Найбільшу групу становили учасники з міста Кетсальтенанго (*Quetzaltenango, Guatemala*), розташованого в департаменті Кетсальтенанго, у кількості 66 осіб. Значна частина респондентів була з міста Гватемала (*Ciudad de Guatemala, Guatemala*), що знаходиться в департаменті Гватемала, де було зафіксовано 31 відповідь. По два респонденти надійшли з міст Реталулеу (*Retalhuleu*,

Guatemala) в однойменному департаменті та Уеуесантенанго (*Huehuetenango, Guatemala*) у департаменті Уеуесантенанго. По одному учаснику було з міст Малакатан (*Malacatán, Guatemala*) у департаменті Сан-Маркос, Сан Мартін Сакапетекес (*San Martín Sacatepéquez, Guatemala*) та Сан Карлос Сіха (*San Carlos Sija, Guatemala*) у департаменті Кетсальтенанго, а також Мазатенанго (*Mazatenango, Guatemala*) у департаменті Сучитепекес. Чотири респонденти представляли місто Кобан (*Cobán, Guatemala*) в департаменті Альта-Верапас, а двоє були з міста Канкун (*Cancún, Guatemala*) у штаті Кінтана-Роо. Крім того, три респонденти походили з департаменту Кіче (*Quiché, Guatemala*), а один з міста Кабрікан (*Cabricán, Guatemala*) у департаменті Кетсальтенанго.

Серед учасників із Мексики було двоє з Тапачули (*Tapachula, México*) у штаті Чіпас, п'ятеро з Меріди (*Mérida, México*) у штаті Юкатан, а також по одному з міст Тустла Гутьєррес (*Tuxtla Gutiérrez, México*), Мотосінтла (*Motuzintla, México*), Паленке (*Palenque, México*) та Сан Крістобаль де лас Касас (*San Cristóbal de las Casas, México*), які всі розташовані у штаті Чіпас. Окремі респонденти були з Оахаки (*Oaxaca, México*) та Вальядоліда (*Valladolid, México*), що розташовані у штатах Оахака та Юкатан відповідно. Також один учасник був із Тотонікапана (*Totonicapán, México*), що було зазначено респондентом як місце проживання, попри те що однойменний топонім існує в Гватемалі. Загалом респонденти представляли широкий географічний спектр населених пунктів та регіонів, що забезпечило різноманітність вибірки та сприяло більшій репрезентативності отриманих даних.



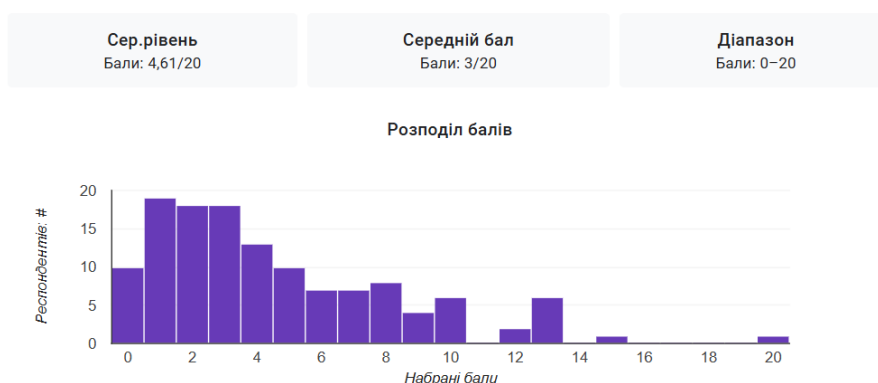
Графік 2.2

Анкету було створено у *Google Forms*. Це онлайн сервіс, який дає змогу швидко робити опитування, збирати відповіді та переглядати їх у зручному форматі. Інструмент простий у використанні, тому учасники могли без зайвих труднощів заповнити форму на будь якому пристрої.

Анкету було створено у форматі тесту із завданнями множинного вибору. Учасникам пропонувалося відповісти на 20 тестових запитань, у кожному з яких подавалася одна з лексичних одиниць мов мая, перелічених і охарактеризованих вище. До кожного запитання пропонувалися чотири варіанти перекладу іспанською мовою, серед яких лише один був правильним, а також окремий п'ятий варіант відповіді «не знаю» (*no lo sé*), який респонденти мали обрати у разі відсутності знань щодо значення поданого слова.

Результати опитування показали широкий розподіл набраних балів серед респондентів, що свідчить про значну варіативність рівня володіння матеріалом, який вимірювала анкета. При цьому, попри широкий діапазон можливих результатів (0–20 балів), більшість учасників не набрала навіть половини від максимальної кількості балів, про що свідчать середній рівень

4,61 та середній бал 3 із 20. Гістограма розподілу балів демонструє найвищу концентрацію респондентів у діапазоні від 0 до 4 балів, де спостерігаються найбільші частотні показники, що вказує на мінімальну кількість правильних відповідей у більшості учасників. У проміжному діапазоні від 5 до 10 балів частотність поступово зменшується, тобто група респондентів із частковим знанням лексики мов мая є порівняно невеликою. Високі результати понад 12 балів зафіксовано лише поодинокі, тоді як максимальний показник 20 балів зустрічається лише в одного респондента, що дозволяє говорити про винятковість повного чи майже повного володіння поданим словником.



Графік 2.3

Опитування показало здебільшого низький рівень обізнаності іспаномовних респондентів із лексичними одиницями маянського походження. Лексема *oj* продемонструвала дуже низький рівень пізнаваності. Із 130 опитаних лише 16 осіб (12,3 %) обрали правильний варіант *nosotros* («ми»), що свідчить про наявність знань лише у незначної частини вибірки. Переважна більшість учасників, а саме 104 респонденти (80 %), зупинилися на варіанті *no lo sé* («не знаю»), прямо вказуючи на відсутність у них будь-яких асоціацій або попереднього знайомства зі словом *oj*. Помилкові варіанти відповідей були обрані поодинокі: 3 респонденти (2,3 %) обрали *vale* («гаразд»), 2 особи (1,5 %) – *hola*

(«привіт»), а 5 учасників (3,8 %) – *adiós* («до побачення»). Сукупна частка неправильних відповідей становить 7,7 %, що в поєднанні з дуже високою частотою варіанта «не знаю» свідчить не стільки про систематичне змішування з відомими іспанськими словами, скільки про загальну невідомість лексеми *oj* для більшості опитаних. Це дозволяє характеризувати дану одиницю як маргінальну в мовному досвіді сучасних іспаномовних мешканців досліджуваного регіону.

Лексема *balam* виявилася значно більш упізнаваною для респондентів, ніж більшість інших одиниць. Із 130 опитаних 77 осіб (59,2 %) обрали правильний варіант *jaguar* («ягуар»), тобто понад половина учасників змогла співвіднести слово з його значенням. Водночас 44 респонденти (33,8 %) зазначили варіант *no lo sé* («не знаю»), що показує: для третини вибірки це слово залишається поза зоною мовного досвіду. Неправильні варіанти траплялися поодинокі: *árbol* («дерево») обрали 2 респонденти (1,5 %), *montaña* («гора») – 6 осіб (4,6 %), *río* («ріка») – 1 респондент (0,8 %). Порівняно високий відсоток правильних відповідей дає підстави зарахувати *balam* до найпоширеніших і найкраще впізнаваних слів із мов мая в цій анкеті, тоді як помилки мають радше випадковий характер і не утворюють жодної виразної тенденції до систематичного змішування з окремими іспанськими лексемами.

Топонім *Xelajú* очікувано продемонстрував порівняно високий рівень упізнаваності, зважаючи на те, що більшість учасників опитування були саме з міста Кетсальтенанго, традиційна назва якого й є *Xelajú*. Із 130 респондентів 73 особи (56,2 %) правильно обрали варіант *ciudad* («місто»), тобто понад половина вибірки чітко пов'язує цей топонім з населеним пунктом. Водночас 36 респондентів (27,7 %) зупинилися на відповіді *no lo sé* («не знаю»), що виглядає показовим, адже навіть серед мешканців регіону традиційна назва міста відома не всім. Частина учасників інтерпретувала *Xelajú* як *nombre* («ім'я») – так відповіли 15 осіб (11,5 %), а ще по 3

респонденти (2,3 %) обрали варіанти *río* («ріка») та *dios* («бог»). Таким чином, хоча правильна відповідь домінує, результати демонструють певну розмитість у сприйнятті цього топоніма: для значної частини опитаних він або зовсім невідомий, або асоціюється не з географічним об'єктом, а з особовим ім'ям чи релігійним поняттям. Це може свідчити про неоднорідний рівень знайомства респондентів із локальною топонімією та традиційними назвами, навіть в межах власного середовища.

Слово *tup* належить до родинної лексики. Правильний варіант *hijo menor* («молодший син») обрали 20 респондентів із 130, тобто лише 15,4 % вибірки продемонстрували знання цього значення. Переважна більшість учасників, 99 осіб (76,2 %), зупинилася на варіанті *no lo sé* («не знаю»), що показує майже повну відсутність цього слова в активному та пасивному словниковому запасі опитаних. Частина респондентів спробувала пов'язати *tup* з іншими родинними термінами і, відповідно, помилилася: 5 осіб (3,8 %) обрали *abuelo* («дідусь»), ще 5 респондентів (3,8 %) – *primo* («двоюрідний брат / кузен»), а 1 учасник (0,8 %) – *hijo mayor* («старший син»). Отже, у цьому випадку простежується чітка тенденція: респонденти або відкрито визнають, що не знають значення лексеми, або намагаються інтуїтивно віднести її до загального поля родинної термінології іспанською мовою, однак ці здогадки здебільшого виявляються неточними.

Слово *pib* пов'язане зі сферою традиційної кулінарії. Правильний варіант *asar bajo tierra* («запікати під землею») обрали 21 респондент із 130, тобто 16,2 % опитаних. Водночас 100 учасників (76,9 %) вказали *no lo sé* («не знаю»), що свідчить про майже повну відсутність знань щодо цього способу приготування страв серед більшості вибірки. Помилкові відповіді траплялися рідко: варіант *hervir* («варити») обрали 8 осіб (6,2 %), *poner la mesa* («накривати на стіл») – 1 респондент (0,8 %), тоді як *preparar a la plancha* («готувати на грилі») не набрав жодного голосу. Таким чином, респонденти здебільшого або прямо визнають незнайомість слова *pib*, або

інтуїтивно співвідносять його з іншими кулінарними діями, проте роблять це несистемно. Це ще раз підкреслює, що навіть лексика, пов'язана з повсякденними практиками (їжа, приготування страв), у своєму майянському варіанті залишається для іспаномовних учасників опитування малодоступною.

Слово *rom* стосується ритуально-релігійної сфери. Правильний варіант *incienso* («ладан, пахощі, кадило») обрали 26 респондентів із 130, тобто рівно п'ята частина вибірки (20 %). Решта здебільшого не пов'язує цю лексему з жодним відомим значенням: 94 учасники (72,3 %) натиснули *no lo sé* («не знаю»). Невелика група респондентів намагалася «вгадати» значення, орієнтуючись на близькі за тематикою слова: 5 осіб (3,8 %) обрали *humo* («дим»), 3 респонденти (2,3 %) – *fuego* («вогонь»), а 2 учасники (1,5 %) – *montaña* («гора»). Тобто ті, хто все ж ризикує дати відповідь, здебільшого тяжіють до семантичного поля вогню й диму, що частково перетинається з реальним уживанням ладану, але не збігається з ним. У підсумку *rom* виявляється малознайомим словом для більшості опитаних, а розуміння його значення зосереджене в досить вузькому колі респондентів.

Лексема *balché* виявилася маловідомою для більшості опитаних. Правильний варіант *bebida/árbol* («напій/дерево»), що відсилає до традиційного алкогольного напою та однойменного дерева, обрали 24 респонденти, тобто 18,5 % від загальної кількості учасників. Найчисленнішою, як і в багатьох інших питаннях, виявилася група тих, хто відкрито визнав незнання значення слова: варіант *no lo sé* («не знаю») позначили 92 особи (70,8 %). Частина респондентів пов'язала *balché* з іншими, далекими за значенням поняттями: 10 учасників (7,7 %) обрали *piedra/fuego* («камінь/вогонь»), по 2 респонденти (1,5 %) – *mesa/cama* («стіл/ліжка») та *animal* («тварина»). Такі розподіли відповідей показують, що слово майже не функціонує в повсякденному словнику іспаномовних респондентів. Ті, хто його знає, становлять відносно невелику, але помітну

групу, натомість переважна більшість або взагалі не має з ним жодних асоціацій, або намагається інтерпретувати його інтуїтивно, спираючись на випадкові семантичні здогадки.

Слово *tolok* належить до зоонімів. Правильний варіант *basilisco* («василіск») обрали 18 респондентів, тобто 13,8 % від усіх опитаних. Більшість учасників, 89 осіб (68,5 %), позначили відповідь *no lo sé* («не знаю»), що ще раз показує те, що для значної частини вибірки лексика мов мая лишається поза межами звичного словника. Частина респондентів інтуїтивно намагалася співвіднести *tolok* з іншими назвами тварин і птахів: 11 осіб (8,5 %) обрали варіант *serpiente* («змія»), 9 респондентів (6,9 %) – *pájaro* («птах»), а 3 учасники (2,3 %) зупинилися на *araña* («павук»). Отже, коли респонденти не визнають прямо власного незнання, вони все ж тяжіють до зоологічної семантики, але їхні припущення розподіляються між кількома різними класами тварин. У результаті знання точного значення слова *tolok* виявляється локалізованим у невеликій групі опитуваних, тоді як для більшості воно залишається або цілковито невідомим, або розмитим на рівні загальної асоціації «якась тварина».

У завданні зі словом *ixchoco* лише частина респондентів продемонструвала обізнаність із його значенням. Правильний варіант *niño* («дитина») обрали 26 осіб із 130, тобто 20 % вибірки. Основна маса учасників, 89 респондентів (68,5 %), позначила відповідь *no lo sé* («не знаю»), що свідчить про те, що це слово для них абсолютно чужорідне. Решта відповідей розподілилася між кількома варіантами: 10 респондентів (7,7 %) обрали *diosa* («богиня»), 3 особи (2,3 %) – *animal* («тварина»), ще 2 учасники (1,5 %) – *estrella* («зірка»). Отже, коли респонденти все ж намагаються «вгадати» значення *ixchoco*, їхні припущення коливаються між релігійною, зоологічною та космічною тематикою, проте не збігаються з реальним значенням. У підсумку знання цієї лексеми виявляється

обмеженим відносно невеликою групою опитуваних, тоді як для більшості вона не має жодного змістового наповнення.

Слово *ixcamit*, записане як вираз *ix kamik*, виявилось одним із найкраще впізнаваних у всій анкеті. Правильний варіант *Referido a persona, que está muerta* («людина, яка померла») обрали 90 респондентів із 130, тобто понад дві третини вибірки (69,2 %). Ще 36 учасників (27,7 %) зазначили *no lo sé* («не знаю»), а помилкові відповіді мають поодинокий характер: 1 респондент (0,8 %) пов'язав цю лексему з виразом *Es una planta sagrada usada en rituales* («це священна рослина, яку використовують у ритуалах»), 3 особи (2,3 %) обрали варіант *Referido a diosa relacionada con el amor* («йдеться про богиню, пов'язану з коханням»), тоді як варіант *Es una palabra para nombrar el agua pura* («це слово для позначення чистої води») не набрав жодного голосу. Такий розподіл відповідей показує, що значення *ix kamik* доволі добре закріплене у свідомості опитаних, адже більшість або одразу розпізнає його, або принаймні не намагається приписати слову інше, дотичне до ритуальної чи міфологічної сфери значення. У цьому завданні, на відміну від багатьох інших, знання майянської лексеми не є винятком, а радше типовою ситуацією для респондентів.

Слово *winak* належить до базової антропологічної лексики. Правильний варіант *Es una persona, hombre o un ser humano* («це людина, чоловік або людська істота») обрали 49 респондентів, тобто 37,7 % опитаних. Водночас найбільшою за чисельністю групою залишаються ті, хто позначив відповідь *no lo sé* («не знаю»): 67 осіб, або 51,5 % вибірки. Решта варіантів розподілилася між іншими варіантами й показує характерні напрями «вгадування» значення: 6 респондентів (4,6 %) ототожнили *winak* з варіантом *Es un animal del bosque* («це лісова тварина»), 5 осіб (3,8 %) – з *Es una piedra sagrada* («це священний камінь»), ще 3 учасники (2,3 %) обрали *Es un tipo de planta medicinal* («це різновид лікарської рослини»). Отже, навіть щодо лексеми, яка позначає загальне поняття «людина», лише трохи

більше третини опитаних впевнено розпізнають її, тоді як понад половина або зовсім не знає цього слова, або схильна пов'язувати його з природними чи сакральними об'єктами, далекими від вихідного значення.

У завданні зі словом *jun* респонденти продемонстрували середній рівень обізнаності. Правильний варіант *uno* («один») обрали 66 осіб із 130, тобто трохи більше половини вибірки (50,8 %). Водночас 53 респонденти (40,8 %) відзначили відповідь *no lo sé* («не знаю»), отже для значної частини учасників навіть базові числівники мов мая лишаються невідомими. Невеликі групи респондентів пов'язали *jun* з іншими, формально подібними іспанськими словами: 9 осіб (6,9 %) обрали *junio* («червень»), 2 учасники (1,5 %) – *único* («єдиний»), тоді як варіант *julio* («липень») не отримав жодної відповіді. Це свідчить, що частина опитаних покладається на графічну чи фонетичну схожість слова *jun* зі знайомими іспанськими одиницями й намагається вгадати його значення, орієнтуючись не на реальні знання, а на зовнішню подібність форми. У підсумку приблизно половина вибірки впевнено розпізнає числівник «один» у його майянському варіанті, тоді як інша половина або чесно декларує відсутність знань, або припускається помилок, спираючись на асоціації зі словами іспанської мови.

Слово *tzelebal* виявилось майже повністю незнайомим для респондентів. Правильне значення *respuesta* («відповідь») змогли впізнати лише 3 особи з 130, тобто 2,3 % вибірки. Домінує варіант *no lo sé* («не знаю»), який обрали 107 респондентів (82,3 %), що показує фактичну відсутність цієї лексеми навіть у пасивному словнику більшості опитаних. Невелика кількість учасників намагалася пов'язати *tzelebal* з близькими за тематикою іспанськими словами: 11 осіб (8,5 %) обрали *problema* («проблема»), 5 респондентів (3,8 %) – *tema* («тема»), 4 (3,1 %) – *pregunta* («запитання»). Отже, коли респонденти й роблять спробу здогадатися, значення слова інтерпретується в межах семантичного поля «комунікативної ситуації» (тема, запитання, проблема), однак правильний відповідник

«відповідь» майже не фіксується. Це свідчить про те, що *tzelebal* практично не інтегроване в мовний досвід іспаномовних мешканців, які брали участь в опитуванні.

У запитанні зі словом *chabal* більшість учасників не змогла встановити його значення. Варіант *no lo sé* («не знаю») обрали 88 респондентів, тобто 67,7 % вибірки. Правильна відповідь *habla* («мовлення, мова») з'являється лише у 17 анкет (13,1 %), тож реальне знання цієї лексеми має радше поодиначий характер. Частина опитаних намагалася співвіднести слово з іспанськими одиницями, подібними за звучанням: 14 респондентів (10,8 %) обрали *chaval* («хлопець»), 5 осіб (3,8 %) – *carnaval* («карнавал»), 6 респондентів (4,6 %) – *refugio* («притулок»). Такі відповіді показують, що за відсутності чіткого значення учасники орієнтуються на фонетичну схожість із відомими словами іспанської мови, а не на реальний досвід уживання майянської лексеми. У підсумку *chabal* майже не входить до активного чи пасивного словника респондентів, а правильне розпізнавання його значення зводиться до відносно невеликої групи людей.

У запитанні зі словом *plo* респонденти майже не впізнавали його значення. Правильний варіант *mar* («море») обрали лише 5 осіб із 130, тобто 3,8 % вибірки. Переважна більшість учасників, 104 респонденти (80 %), відзначили відповідь *no lo sé* («не знаю»), що показує повну відсутність цього слова навіть у пасивному словнику більшості опитаних. Решта відповідей розподілилася між словами, які всі стосуються природних явищ: 8 респондентів (6,2 %) обрали *aire* («повітря»), 6 осіб (4,6 %) – *montaña* («гора»), 7 учасників (5,4 %) – *cielo* («небо»). Тобто ті, хто все-таки намагається вгадати значення, інтуїтивно пов'язують *plo* із семантичним полем «стихія/природний простір», однак конкретний референт «море» залишається майже невідомим. Це завдання ще раз показує, наскільки слабо майянська лексика, пов'язана з описом довкілля, закріплена в мовному досвіді іспаномовного населення.

У запитанні зі словом *xtu'x* респонденти майже не розпізнавали його значення. Правильний варіант *gallina* («курка») обрали лише 7 осіб із 130, тобто 5,4 % вибірки. Ще 7 учасників (5,4 %) пов'язали цю лексему з варіантом *casa tradicional* («традиційний будинок»), 4 респонденти (3,1 %) – з *vaca* («корова»), а 6 осіб (4,6 %) – з *ravo* («індик»). Водночас переважна більшість, 106 респондентів (81,5 %), позначила відповідь *no lo sé* («не знаю»). Отже, навіть попри те, що всі лексеми відсилають до добре знайомих іспаномовним учасникам понять (домашні тварини та житло), слово *xtu'x* фактично відсутнє в їхньому мовному досвіді: респонденти або чесно визнають, що не знають його, або випадково співвідносять із будь-яким іншим елементом сільського побуту. Це може бути пов'язано з тим, що більшість респондентів – вихідці з міст, а не сел.

У запитанні зі словом *ochoch* респонденти загалом продемонстрували низьку впізнаваність цієї лексеми. Правильний варіант *casa* («дім, будинок») обрали 24 особи з 130, тобто 18,5 % вибірки. Найбільша група учасників, 92 респонденти (70,8 %), позначила відповідь *no lo sé* («не знаю»), тож для більшості опитаних слово не має жодного закріпленого значення. Решта відповідей розподілилася між наступними варіантами: 8 осіб (6,2 %) вибрали *ocho* («вісім»), 4 респонденти (3,1 %) – *sombra* («тінь»), а 2 учасники (1,5 %) – *planta* («рослина»). Видно, що частина респондентів орієнтувалася або на фонетичну схожість із числівником *ocho*, або на довільні асоціації, пов'язані з просторовими чи природними об'єктами, тоді як реальне значення «будинок» закріплене лише в невеликій частини вибірки. У підсумку *ochoch* залишається ще одним прикладом майянського слова, яке майже не інтегроване в мовний досвід іспаномовних учасників опитування.

У запитанні зі словом *lotolik* респонденти виявили майже повну необізнаність із цією лексемою. Правильний варіант *Es una persona que no habla bien* («це людина, яка погано говорить») обрали лише 2 учасники з 130,

тобто 1,5 % вибірки. Переважна більшість, 116 респондентів (89,2 %), натиснула *no lo sé* («не знаю»), фактично визнавши повну відсутність будь-яких асоціацій зі словом *lotolik*. Невелика частина опитаних пов'язала його з іншими, тематично далекими значеннями: 7 осіб (5,4 %) обрали *Es el viento o el aire que está en todas partes* («це вітер або повітря, яке є всюди»), 2 респонденти (1,5 %) – *Es un tipo de comida ritual* («це різновид ритуальної страви»), ще 3 (2,3 %) – *Es un tipo de la vivienda* («це тип житла»). Отже, це слово належить до найменш упізнаваних одиниць у всій анкеті. Респонденти або зовсім його не знають, або намагаються «прив'язати» до довільних природних чи культурних реалій, що свідчить про повну відсутність його усталеного значення в їхньому мовному досвіді.

У запитанні зі словом *k'ij* частина респондентів упізнала його як назву небесного світила. Правильний варіант *sol* («сонце») обрали 30 осіб із 130, тобто 23,1 % вибірки. Водночас більшість учасників, 90 респондентів (69,2 %), зазначили *no lo sé* («не знаю»), отже для них це слово фактично не має закріпленого значення. Невеликі групи респондентів пов'язали *k'ij* з іншими елементами природного середовища: 5 осіб (3,8 %) обрали *viento* («вітер»), 2 респонденти (1,5 %) – *mar* («море»), 3 учасники (2,3 %) – *cielo* («небо»). Таким чином, коли респонденти намагаються вгадати значення, воно рухається в межах семантичного поля стихій та небесних/природних явищ, однак точне співвіднесення *k'ij* із поняттям «сонце» залишається притаманним лише приблизно чверті опитаних.

На запитання зі словом *roj* майже ніхто з респондентів не зміг дати правильну відповідь. Варіант *montaña* («гора») обрали лише 5 осіб із 130, тобто 3,8 % вибірки. Абсолютна більшість, 107 респондентів (82,3 %), позначили *no lo sé* («не знаю»), тож це слово фактично відсутнє в їхньому мовному досвіді. Решта відповідей розподілилася між наступними варіантами: 8 учасників (6,2 %) обрали *animal* («тварина»), по 5 респондентів (3,8 %) – *flor* («квітка») та *río* («ріка»). Видно, що ті, хто все ж

намагається вгадати значення, інтуїтивно тримаються за сферу природних об'єктів, однак конкретне значення «гора» майже не фіксується. Таким чином, *poj* належить до групи лексем, які залишаються повністю периферійними для іспаномовних учасників опитування.

Отримані результати опитування показують, що знання лексики маянських мов серед молодих іспаномовних мешканців Гватемали та півдня Мексики загалом є низьким. У більшості запитань респонденти обирали варіант *no lo sé*, а середній бал не досяг і половини від максимально можливого. Для багатьох слів (*plo, xtu'x, ochoch, poj, tzelebal, chabal, lotolik*) правильних відповідей було лише від 0 до 7 з 130. Це свідчить, що такі одиниці практично відсутні навіть у пасивному словнику опитаних. У разі невпевненості респонденти або прямо визнавали незнання, або намагалися вгадати значення за подібністю до іспанських слів (*jun – junio, chabal – chaval, ochoch – ocho*) чи за загальним семантичним полем (природні явища, тварини, їжа, ритуали).

Водночас кілька лексем і топонімів виявилися значно впізнаванішими. До них належать *balam, Xelajú, ixcamíc (ix kamik)*, частково *winak* та *jun*. Для цих одиниць частка правильних відповідей коливається від третини до двох третин респондентів. Їх об'єднує виразний культурний або локальний зміст: сакральні образи, традиційна назва «свого» міста, базові поняття, важливі в міфології та світогляді. На цьому тлі різко контрастує слабка впізнаваність слів, що позначають повсякденні реалії (дім, гора, море, домашні тварини тощо). Отже, маянська лексика присутня в мовній компетенції молодих носіїв іспанської мови нерівномірно. Краще зберігаються культурно й символічно навантажені одиниці, тоді як буденна лексика здебільшого не закріпилася в їхньому словнику через те, що домінуючою мовою у повсякденному спілкуванні є іспанська. Це дає підстави говорити про вибіркового характер маянського впливу на регіональну іспанську та про

потребу подальших досліджень соціолінгвістичних чинників, які сприяють збереженню або витісненню цих елементів.

Проте варто зазначити, що базові маянські слова хоч і рідко, але стають частиною політичного іспанськомовного дискурсу. Так, наприклад, одна з політичних партій Гватемали – *Partido WINAQ*, що заснована у 2007 році лауреатом Нобелівської премії миру Рігобертою Менчу, використовує загальномаянське слово *winak*, або кічейською *winaq*, що означає «людина/люди». Це пов'язано як з ідеологічною направленістю та походженням партії (що виступає за ширші права маянських народів) так і з тим, що вона позиціонує себе не виключно як партію інтересів корінних народів, а як інклюзивну платформу для усіх гватемальців.

У матеріалі новин *Chiapas Paralelo* 19 липня 2021 року, що описує ситуацію у громаді автохтонного маянського народу Цоціль (серед представників якого дуже поширене незнання іспанської і маянський монологізм) у північному мексиканському штаті Чіапас під час пандемії COVID-19, журналісти беруть інтерв'ю у цоцільця Дона Мануель. Дон Мануель лікується традиційними маянськими методами і не довіряє немаянській, «чужій» медицині та вакцинам. Він відмовляється вакцинуватися ні за яких умов і промовляє цікаву фразу: «*mejor que me recoja Dios, y no el kaxlan*». Як помилково зазначають журналісти, «слово *kaxlan* буквально означає білу курку» в іспанській. Хоча це й одне з відомих значень слова в декількох маянських мовах, не всім мовам мая воно знайоме. Однак більшості мов мая досі знайоме його історичне значення – «іспанець, -і, Іспанія, іспанська мова». Цей маїзм, зрозуміла річ, має немаянське походження, і, скоріш за все, походить від іспанського слова *Castilla* (Кастилія), через посередництво науватля, де воно має форму *Caxtillān*. Як правильно потім зазначають журналісти, *kaxlan* ще означає «чужинець», через метонімічне перенесення «іспанці» – це «чужинці», а отже Дон Мануель буквально говорить «краще нехай мене забере Бог, ніж *kaxlan*»,

тобто «краще помру природно, ніж від чогось чужорідного (вакцини)». В маянських мовах *kaxlan* є стандартним словом на позначення іспанської мови, що можемо бачити й у назвах словників, як от наприклад, *Choltaqanïq tzij pa ka'ib'ch'ab'äl kaxlan-kaqchikel* (Іспансько-какчикельський двомовний глосарій юридичних термінів Університету Рафаеля Ландівара). Слово також зазвичай позначає речі, пов'язані з іспанцями чи завезені ними; наприклад, в мові к'іче: *kaxlan imul* («іспанський кролик»), *kaxlan q'inoom* («ромашка»), *kaxlan tzij* («іспанська/кастильська мова»), *kaxlanwah* («хліб»), *kaxlan winaq* (буквально «іспанська людина», тобто «метис, іспанізований маянець») (*Chiapas Paralelo*, 2021).

4 грудня 2024 року керівник гватемальської прокуратури FECI Рафаель Курручіче опублікував у мережі X провокаційне повідомлення, у якому написав: «*Son patadas de ahogado. Ya casi ixcamic*», тобто «Це передсмертні судоми потопельника, ви вже майже мертві», де перша частина іспанською означає, що чиясь реакція – це лише останні відчайдушні спроби перед поразкою, тоді як «*ixcamic*» є запозиченням з маянської мови к'іче, і перекладається як «майже мертвий, -а, -і», через що допис сприйняли як непрямий натяк чи погрозу на адресу політичної партії *Movimiento Semilla*, що викликало хвилю критики, насмішок і різких коментарів проти самого Курручіче та Міністерства публічного обвинувачення (*Alvarez*, 2024).

Висновки до другого розділу

Другий розділ показав, що маянський пласт лексики в іспанській мові невеликий за обсягом, але досить виразний за змістом. Маїзми трапляються помітно рідше, ніж, наприклад, запозичення з науатля. Водночас ці одиниці не випадкові, адже більшість прив'язана до важливих для традиційної маянської картини світу сфер – природи, землеробства, їжі, матеріальної культури тощо.

Аналіз лексичних груп показав, що маїзми зазвичай називають локальні реалії та часто утворюють невеликі внутрішні системи. Наприклад, кілька назв для однієї рослини, варіантні форми в різних ареалах, змішані іспано-маянські утворення. Це означає, що йдеться не просто про випадкові екзотизми, а про певну «мережу» маянських запозичень в іспанській мові, хоча така мережа залишається досить вузькою.

Найпомітніше мая зберігається у топонімії. При цьому найважливіші офіційні топоніми регіону частіше відображають науатльську чи іспанську традицію, а маянські назви залишаються на рівні локальної географії та неофіційних варіантів.

Опитування іспаномовного населення Гватемали та півдня Мексики показало, що більшість респондентів знає лише невелику частину відібраних маїзмів або не впізнає їх зовсім. Основні результати зосередилися в нижньому діапазоні шкали, а впізнаваними виявилися переважно кілька лексичних одиниць на кшталт *balam* чи *Xelajú*. Отже, для значної частини опитаних маянська лексика не є частиною активного словникового запасу, навіть у регіонах із сильною автохтонною присутністю.

Зіставлення словникових даних і результатів анкетування показує, що маїзми географічно, соціально й функціонально локалізовані переважно в сільських зонах Юкатану, Чіяпасу, гірських районах Гватемали, білінгвальних спільнотах, сфері традиційних практик і локальній топонімії. Тому маїзми справді не є широко поширеними в сучасній іспанській, хоча й позначають важливі для маянської культури елементи. Ця розбіжність між «задокументованим» обсягом маянських елементів і реальним ужитком створює фон для подальшого аналізу того, як саме вони відтворюються й переосмислюються в сучасному іспаномовному дискурсі.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати роботи, можна стверджувати, що поставлена мета була досягнута. У першому розділі роботи було описано описати історію походження та основні етапи розвитку маянських мов, охарактеризовано основні типологічні риси мов мая, описано мовні контакти на території сучасної Гватемали та півдня Мексики, а також визначено історичні й соціолінгвістичні умови взаємодії маянських мов та іспанської. У другому розділі було виокремлено та проаналізовано основні групи слів майянського походження, а також досліджено, як ці одиниці сприймаються носіями іспанської мови в регіоні Мая.

Робоча гіпотеза загалом підтвердилася. Маїзми справді утворюють відносно цілісний пласт лексики, що пов'язаний з ключовими для маянської картини світу сферами життя. Водночас дослідження показало, що цей пласт виявився ще меншим, ніж можна було очікувати. Вплив мов мая на морфологічний та синтаксичний рівні сучасної іспанської мови практично не простежується, а лексичний шар у живому мовленні значної частини респондентів мінімальний. Отже, гіпотеза щодо структурованості маянського впливу, але слабкої інтегрованості його у повсякденний вжиток – підтверджена.

Пояснення цього результату лежить поза межами суто лінгвістичних чинників. Історичний аналіз показав, що іспанська мова в регіоні Мая закріпилася як мова влади, освіти, церкви та «соціального успіху». Маянські мови натомість асоціювалися з бідністю, сільською місцевістю та небезпекою репресій. Колоніальне насильство, політика асиміляції, заборони на використання автохтонних мов, а також прямі атаки на маянські громади сформували потужний механізм мовної стигматизації. У такій ситуації перехід на іспанську та відмова від помітних маянських елементів у мовленні часто сприймалися як необхідний крок для зниження ризику

дискримінації. Саме це пояснює розрив між тим, що фіксують словники, і тим, що реально знають та використовують носії.

Попри це, результати роботи чудово демонструють, що маянський компонент в іспанській мові не зводиться до «мертвого» пласту лексики. Топоніми, окремі культурно навантажені лексеми, змішані іспано-маянські конструкції залишаються важливими маркерами ідентичності корінного населення. Лінгвокультурологічний аналіз показав, що саме через такі одиниці іспанська мова зберігає певні фрагменти маянської картини світу, навіть якщо більшість носіїв не усвідомлює їхнє походження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості покращення мовної політики. Показані у роботі механізми та результати витіснення маянського компоненту можуть стати аргументом на користь популяризації маянських мов, створення медіаконтенту мовами мая та більш уважного ставлення до автохтонної топонімії в офіційних документах тощо. Перспективи подальших досліджень видаються досить широкими. По-перше, доцільно розширити корпус текстів і залучити усне мовлення, зокрема інтерв'ю з представниками різних поколінь у білінгвальних громадах. Це дозволить точніше побачити, як саме маїзми функціонують у неформальному спілкуванні та як змінюється їхній статус у молодіжних групах. По-друге, ще одним важливим напрямом є аналіз того, як образ «маянського» представлений у шкільних підручниках, засобах масової інформації, політичних промовах, туристичній рекламі тощо. По-третє, перспективними виглядають порівняльні дослідження з іншими латиноамериканськими контактними зонами, де іспанська взаємодіє з кечуа, гуарані, науатлем, що дозволить краще зрозуміти як спільні, так і унікальні риси мовної ситуації в регіоні Мая.

У підсумку роботу можна розглядати як крок до більш цілісного бачення того, як колоніальна та постколоніальна історія відбивається в мові. Маїзми в сучасній іспанській мові виявилися невеликим за обсягом, проте

показовим шаром, який дозволяє побачити не тільки лінгвістичні закономірності, а й глибинні соціальні процеси витіснення та збереження, забуття й пам'яті. Подальший розвиток цієї теми, з опорою на міждисциплінарні підходи та співпрацю з носіями мов Мая, може сприяти більш критичному й водночас більш відповідальному ставленню до мовної різноманітності у багатомовних суспільствах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Aissen, J., England, N. C., & Zavala Maldonado, R. (Eds.). (2017). *The Mayan languages*. London: Routledge.
2. Álvarez, M. (2024, diciembre 5). “Ya casi ixcamic”, la retadora publicación de Curruchiche. *Soy502*.
3. Asociación de Academias de la Lengua Española. (2010). *Diccionario de americanismos*. Madrid: Santillana.
4. Baldauf, R. B., & Kaplan, R. B. (Eds.). (2007). *Language planning and policy in Latin America* (Vol. 1). Clevedon: Multilingual Matters.
5. Campbell, L. (2018, April 25). *Mayan languages*. Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Mayan-languages>
6. Campbell, L. (2022, August 29). *Mesoamerican Indian languages*. Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Mesoamerican-Indian-languages>
7. Campbell, L. (2024). Loanwords and other new words in the Indigenous languages of the Americas. In *The Indigenous languages of the Americas: History and classification* (pp. 460–472).
8. Campbell, L., & Kaufman, T. (1985). Mayan linguistics: Where are we now? *Annual Review of Anthropology*, 14, 187–198. <http://www.jstor.org/stable/2155594>
9. Chiapas Paralelo. (2021, julio 19). “Mejor que me recoja Dios, y no el kaxlan (el que viene de fuera)”, ¿por qué en Chiapas se niegan a vacunarse?”
10. Clendinnen, I. (2003). *Ambivalent conquests: Maya and Spaniard in Yucatan, 1517–1570*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
11. Darquennes, J., Salmons, J. C., & Vandenbussche, W. (Eds.). (2025). *Language contact* (Vol. 2). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

12. De Dios González, J. (2008). Gonzalo Guerrero, primer mexicano por voluntad propia. *Inventio: La Génesis de la Cultura Universitaria en Morelos*, (4). Cuernavaca, Morelos: Universidad Autónoma del Estado de Morelos.
13. Dolan, M. (2024). *Decoding astronomy in Maya art and architecture*. Cham: Springer Nature Switzerland.
14. Gabbert, W. (2022). *Becoming Maya: Ethnicity and social inequality in Yucatán since 1500*. University of Arizona Press.
15. Gronemeyer, S. (2016). The linguistics of toponymy in Maya hieroglyphic writing. In D. Graña-Behrens (Ed.), *Places of power and memory in Mesoamerica's past and present: How sites, toponyms and landscapes shape history and remembrance* (Estudios Indiana 9) (pp. 85–122). Berlin: Ibero-Amerikanisches Institut – Preußischer Kulturbesitz & Gebr. Mann Verlag.
16. Kaufman, T. (2003). *A preliminary Mayan etymological dictionary* [Unpublished manuscript].
17. Laughlin, R. M., Hopkins, N. A., & Brizuela Casimir, A. (2015). *The Ch'ol Maya of Chiapas*. University of Oklahoma Press.
18. León Guerrero, M. M. (2022). *Expediciones descubridoras de la península del Yucatán: de 1508 a 1517*. UNAM.
19. Macri, M. J. (2017). Differentiation among Mayan speakers: Evidence from comparative linguistics and hieroglyphic texts. In B. J. Beyyette & L. J. LeCount (Eds.), *“The only true people”: Linking Maya identities past and present* (pp. 131–154). University Press of Colorado.
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt1m3p0jk.12>
20. Masson, M. A. (2012). Maya collapse cycles. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109(45), 18237–18238. <http://www.jstor.org/stable/41829886>
21. Quetchenbach, B., Fiedorczuk, J., Newell, M., & Tierney, O. (Eds.). (2023). *The Routledge companion to ecopoetics*. Taylor & Francis.

22. Real Academia Española. (2014–). *Diccionario de la lengua española* (23.^a ed.). Madrid: RAE.
23. Restall, M., & Solari, A. (2020). *The Maya: A very short introduction*. Oxford University Press.
24. Sharer, R. J. (2009). *Daily life in Maya civilization*. ABC-CLIO.
25. Sharer, R. J., & Traxler, L. P. (2006). *The ancient Maya*. Stanford, CA: Stanford University Press.
26. Sparks, G. G. (2020). *Rewriting Maya religion: Domingo de Vico, K'iche' Maya intellectuals, and the Theologia Indorum*. Louisville: University Press of Colorado.
27. Stewart, M. (1999). *The Spanish language today*. London: Routledge.
28. Thompson, J. E. S. (1966). The Maya Central Area at the Spanish Conquest and later: A problem in demography. *Proceedings of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 1966, 23–37.
29. Vail, G. (2006). The Maya codices. *Annual Review of Anthropology*, 35, 497–519. <http://www.jstor.org/stable/25064935>
30. Wichmann, S., & Brown, C. H. (2003). Contact among some Mayan languages: Inferences from loanwords. *Anthropological Linguistics*, 45(1), 57–93. <http://www.jstor.org/stable/30028873>
31. Witschey, W. R. T., & Brown, C. T. (2025). *Atlas of the ancient Maya world*. Brill.